

MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE

RADOSŁAW STRÓŻYK

Oddziałowe Biuro Badań Historycznych IPN w Warszawie

Dokumenty Dywizji Warszawskiej Organizacji Wojskowej Unia z przełomu 1941 i 1942 r.

ABSTRACT

This article presents documents from the little-known Warsaw Division of the Military Organization *Unia*, which operated in the underground from October/November 1941 to March 1942. Published here for the first time and previously held in private collections, these documents shed new light on the organizational structure of the group and reveal its main areas of activity, especially training for future street combat in an anticipated uprising.

Dywizja Warszawska Organizacji Wojskowej Unia (dalej: OWU)¹ stanowiła jedną z jednostek zbrojnych ruchu unijnego, korzeniami sięgającego pierwszej połowy 1940 r.² Przywódcy organizacji wypracowali własny program odrodzonej Polski, zbudowany na głębokiej rewolucji moralnej zgodnej z wartościami ewangelicznymi, na których pragnęli oprzeć konkretne reformy dotyczące najróżniejszych aspektów ludzkiego życia. Jak słusznie zauważył Marek Hańderek, autor monografii Unii³, program przebudowy

¹ Organizacja Wojskowa Unii funkcjonowała również pod nazwą Polskie Wojska Unijne (dalej: PWU). Zob. Andrzej Krzysztof Kunert, *Ilustrowany przewodnik po Polsce podziemnej 1939–1945* (Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1996), 543.

² Organizacja powstała z połączenia Grunwaldu, Nowej Polski i Warszawianki. Przewodniczącym Unii został Jerzy Braun – literat i działacz polityczny, na początku niemieckiej okupacji współzałożyciel Nowej Polski. Dzielili się na 5 kolumn: Unię Kobiet, Unię Kultury, Unię Młodych, Unię Pracy i Unię Społeczną. W lutym 1942 r. Unia ogłosiła swą deklarację programową, a rok później – 13 II 1943 r., połączyła się ze Stronnictwem Pracy.

³ Marek Hańderek, *Unia 1940–1948. Dzieje zapomnianego ruchu ideowego* (Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, 2019), 66.

społecznej znała zaledwie grupa kilkudziesięciu inteligentów tworzących kierownictwo ruchu, doły zaś organizacyjne nie były przywiązane do haseł programowych. Oddziały wojskowe w większości nie zajmowały się polityką, skupione były na przygotowaniach do walki z niemieckim okupantem.

Dowództwo wojskowe Unii po włączeniu w jej struktury kolejnych grup wojskowych prowadziło intensywne prace organizacyjne, mające na celu uporządkowanie szeregów przez wprowadzenie jednolitych etatów, aby następnie zunifikować program szkolenia. Wynikiem tych dążeń było sformowanie Dywizji Warszawskiej OWU. Dokładna data powołania tego związku taktycznego pozostaje nieznana. Wiadomo jednak, że funkcjonował już 1 listopada 1941 r. W rozkazie dziennym 2 Pułku Piechoty Wola (Południe) znalazła się informacja, że tego dnia dowódca dywizji wcieli do jednostki trzy detaszowane kompanie funkcjonujące na terenach położonych pod Warszawą⁴. Jednoznacznie wskazuje to, że już w tym czasie Dywizję Warszawską OWU powołano i trwały prace nad jej organizacją. Tym samym przyjąć można, że związek powstał na przełomie października i listopada 1941 r. Datą graniczną w historii dywizji jest 8 marca 1942 r., tego dnia ukazał się rozkaz podporządkowania Polskich Wojsk Unijnych (dalej: PWU) komendantowi Sił Zbrojnych w Kraju⁵. Komendę nad związkiem grupa oficerów będących organizatorami poszczególnych oddziałów powierzyła płk. dypl. Stanisławowi Edwardowi Grodzkiemu ps. „dr Edward”⁶. Nowo mianowany od września

⁴ Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego (dalej: CAW-WBH), Wojskowe Biuro Badań Historycznych (dalej: WBBH), IX.3.85.1, Rozkaz dzienny Pułku Piechoty Wola, [Warszawa], 15 XII 1941 r., 6.

⁵ Ibid. IX.3.121.1, Rozkaz ogólny dowódcy PWU w sprawie podporządkowania PWU komendantowi Sił Zbrojnych w Kraju, [Warszawa], 8 III 1942 r., b.p.

⁶ Stanisław Edward Grodzki (ur. 1895 – zm. 1946) – płk dypl. (1937); gen. bryg. (1946). Od października 1914 r. służył w armii rosyjskiej. Po ukończeniu szkoły oficerskiej od lutego 1915 r. dowodził kompanią 111 (dalej: pp). W marcu 1917 r. mianowany oficerem do zleceń rosyjskiego attaché wojskowego w Paryżu, od listopada t.r. oficer Oddziału II sztabu Misji Francusko-Polskiej, od stycznia 1918 r. członek misji rekrutacyjnej do Armii gen. J. Hallera w USA i Kanadzie. Jako dowódca 3 pułku strzelców polskich wrócił do kraju z Armią Hallera w kwietniu 1919 r. W WP kolejno dowódca 43 pułku piechoty, zastępca dowódcy 45 pp, dowódca batalionu 43 pp i 44 pp. Od maja 1922 r. pełnił służbę w Departamencie Piechoty Ministerstwa Spraw Wojskowych, a od 1923 r. w Oddziale II Sztabu Generalnego. W latach 1927–1928 attaché wojskowy RP w Jugosławii. Po ukończeniu Wyższej Szkoły Wojennej (1928–1930) zastępca dowódcy 71 pp, a od 1934 r. dowódca 57 pp. Od czerwca 1939 r. I oficer sztabu Generała do Prac w Generalnym Inspektoracie Sił Zbrojnych. W kampanii polskiej 1939 r. szef sztabu Armii „Modlin”. W konspiracji od grudnia 1939 r. członek Rady Wojskowej OW „Wilki”. Po przeprowadzonej akcji scalenia PWU objął funkcję inspektora Komendy Głównej AK. W latach 1943–1945 komendant Obszaru Zachód AK z siedzibą w Warszawie pod ps. „Sadowski”. Po wojnie służył w ludowym WP m.in. jako dowódca 16 Dywizji Piechoty (dalej: DP) i 5 Saskiej DP. Z dniem 9 V 1946 r. mianowany generałem brygady. Zmarł 2 XII 1946 r. Zob. Kunert, „Stanisław Edward Grodzki (1895–1946)”, w *Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej*, t. 1 (Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1987), 76–77.

1941 r. dowodził całości sił zbrojnych Unii⁷. Zaslugą płk. Grodzkiego było przeorganizowanie warszawskich pododdziałów OWU, niekiedy zapewne posiadających nieetatową strukturę, w dywizję o trzech pułkach kadrowych⁸.

W składzie związku znalazły się pododdziały zbrojne jednej z pierwszych organizacji współtworzących ruch unijny – Warszawianki⁹. Zgodnie z przyjętym założeniem początkowo uformowano trzy kompanie liniowe oraz jedną – saperów. Dowódcą pierwszej kompanii był ppor. rez. Marian Mokrzycki ps. „Bicz”, drugiej – por. Zbigniew Golian ps. „Solny”, trzeciej – ppor. rez. Jan Piotrowski ps. „Lewar”. Pododdziałem saperów dowodził jego organizator Tadeusz Majewski. Strukturę wojskową uzupełniały służby pomocnicze do spraw uzbrojenia, komórka sztabowa i informacyjna. Przedstawiciele Warszawianki werbunek ludzi do plutonów wojskowych i komórek cywilnych prowadzili, wykorzystując m.in. dawne kontakty ze służby w obronie przeciwlotniczej. Zgodnie z poleceniem Stefana Starzyńskiego, jej pododdziały zostały formalnie zlikwidowane, a struktury przemianowano na akceptowane przez Niemców delegatury aprowizacyjne miasta, będące bazą rekrutacyjną dla Unii¹⁰.

⁷ Poza Dywizją Warszawską OWU, płk. dypl. Grodzkiemu podlegały: pułk w Pruszkowie, pułk w okolicy Starachowic i w Radomskim, dwa pułki na Podkarpaciu i w Krakowskim, dwa pułki w rejonie Mińska Mazowieckiego oraz kilka batalionów na kresach wschodnich; w sumie ok. 20 tys. żołnierzy.

⁸ Tadeusz Zarzycki, *Pierwszy i ostatni dzień* (Londyn: Wydawnictwo Veritas 1974), 49.

⁹ Powstaniu organizacji, założonej 6 X 1939 r., patronował komisaryczny burmistrz m.st. Warszawy Stefan Starzyński, a jej pierwszymi członkami byli jego najbliżsi współpracownicy z warszawskiego Zarządu Miejskiego oraz działacze samorządowi niższej rangi: Henryk Pawłowicz – zastępca burmistrza, Cyprian Odorkiewicz – dyrektor Miejskiego Biura Dzielniczowego Warszawa-Północ, Jan Hoppe – jego zastępca, Bronisław Chajęcki – kierownik Miejskiego Biura Dzielniczowego Warszawa-Praga. Z czasem w działalność organizacji zaangażowało się kilka wybitnych postaci ze świata nauki i kultury, takich jak architekt i pracownik naukowy Politechniki Warszawskiej dr Jan Zachwatowicz czy aktor i reżyser Eugeniusz Poreda. Zgodnie z założeniami inicjatorów miała być organizacją mieszaną, posiadającą odpowiednią siłę polityczną i wojskową. Komendantem głównym Warszawianki został Jan Hoppe, a jego pierwszym zastępcą i komendantem lewobrzeżnej Warszawy wybrano por. rez. piech. Cypriana Odorkiewicza (do IX 1941 r. też szef Wydziału Wojskowego OWU). Komendantem Pragi został ppor. rez. piech. Bronisław Chajęcki. Jan Hoppe, *Wspomnienia, przyczynki, refleksje* (Londyn: Odnowa, 1972), 293; Wawrzyński, *Bronisław Chajęcki – nieznanymi bohater Warszawy i Pruszkowa* (Pruszków: Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna im. Henryka Sienkiewicza, 2009), 94–95; Mirosław Wawrzyński. „Człowiek, obywatel, patriota – Bronisław Chajęcki (1902–1953)”. *Niepodległość i Pamięć* 14, 1 (25) (2007): 98–99.

¹⁰ Bronisław Nietyksza, „Warszawianka”, W *Warszawa lat wojny i okupacji 1939–1944*. Z. 2 (Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1972), 310; Nietyksza, *Nadzieje, złudzenia, rzeczywistość. Wspomnienia z lat 1912–1945*, t. 1 (Warszawa: Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, 1985), 290–296; Jan Piotrowski, *Jak zdobyć Kościół św. Krzyża i Komendę Policji? Wspomnienia dowódcy kompanii „Lewar”*. *Powstanie Warszawskie 1944 w kwartale ulic: Mazowiecka – Traugutta – Krakowskie Przedmieście – Świętokrzyska*, red. i oprac. Jacek Bąk (Warszawa: Mediart, 1994), 9–11; Hańderek, *Unia 1940–1948*, 41–42.

Kolejną organizacją, która weszła najpierw w skład Unii, a następnie Dywizji Warszawskiej OWU, był Grunwald¹¹. Dowódcą oddziałów wojskowych tej formacji był mjr Edward Biernacki ps. „Poraj”, „Olgierd”. Zdaniem członka organizacji Konrada Sieniewicza jej oddziały bojowe składały się z trzech pułków. Pierwszy, obejmujący południową część miasta, miał komendę na Mokotowie. Kwatera pułku w północnej części miasta mieściła się na Żoliborzu. Ostatni oddział sformowano na Pradze. Na potrzeby cotygodniowych odpraw przeprowadzanych przez oficerów Grunwaldu wydawane były w nieregularnych odstępach czasu jednostronicowe „Ostatnie Wiadomości”¹². Informacji podanych przez Sieniewicza odnośnie organizacji pułkowej nie potwierdził badacz ruchu unijnego Jerzy Skwara, który twierdził, że Grunwald dysponował trzema batalionami liczącymi w sumie 1500 żołnierzy¹³. Z kolei Marek Hańderek doszedł do wniosku, że nawet samo sformowanie batalionów wydaje się mało prawdopodobne¹⁴. Analiza zachowanych dokumentu PWU przemawia jednak za tym, że Grunwald na terenie miasta posiadał jednak strukturę batalionową.

W prawobrzeżnej Warszawie mjr Biernacki w początkach 1940 r. sformował batalion, nad którym początkowo osobiście sprawował komendę. Stanowisko jego zastępcy pełnił kpt. sł. st. piech. Zygmunt Bobrowski ps. „Ludwik”, zawodowy oficer Wojska Polskiego, we wrześniu 1939 r.

¹¹ Organizacja kierowana miała być początkowo przez architekta Jana Siwka, którego zastąpił konspirator o nieustalonych personaliach, posługujący się pseudonimem „Profesor” (wg niektórych źródeł był to także Jan Siwek). Po jego aresztowaniu w lutym 1940 r., szefem organizacji został por. rez. lek. Mirosław Leśkiewicz ps. „Młot”, który po zakończeniu kampanii polskiej 1939 r. pracował jako asystent-wolontariusz na Oddziale Chirurgicznym Szpitala Dzieciątka Jezus w Warszawie (niekiedy podawany jest on jako założyciel organizacji w grudniu 1939 r.). Grunwald nie miał sprecyzowanego programu. Członkowie organizacji skupiali wokół siebie innych ludzi i spotykali się na zebraniach, w trakcie których omawiali bieżącą sytuację wojenną korzystając z dostępnych źródeł informacji, również nielegalnych. Organizacja posiadała własny centralny organ prasowy w postaci podziemnej gazetki. Początkowo dla zmylenia Niemców ukazywała się ona pod innym tytułem, ostatecznie jednak przyjęta została nazwa „Warta”. Hoppe, *Wspomnienia*, 305.

¹² Konrad Sieniewicz, *Wspomnienia polityczne 1939–1945. Ku jakiej Polsce szliśmy* (Katowice: Wydawnictwo Unia, 2012), 13–15, 21, 34–35.

¹³ Jerzy Skwara, „«Unia» – konspiracyjna organizacja społeczna, kulturalna, polityczna i wojskowa”, *Znaki Nowych Czasów* 10 (2004): 106. Zdaniem autora: „(...) Trzon oddziałów bojowych stanowiły stare warszawskie rodziny rzemieślnicze i robotnicze z peryferyjnych dzielnic – Grochowa, Mokotowa, Pelcowizny, Pragi, Mirowa, Czystego, Zielonki, Wołomina”.

¹⁴ Badacz ruchu unijnego w swojej monografii przywołał sygnowany przez gen. bryg. Stefana Roweckiego dokument: „Postawa polityczna społeczeństwa. Raport o sytuacji wewnętrznej za czas od 1 II do 31 III 1941 r.”. Podano w nim, że Unia posiadała około 1200 żołnierzy zorganizowanych w plutony. Tym samym, zdaniem Hańderka, w ramach Grunwaldu również mogły istnieć plutony lub ewentualnie kompanie, ale już sformowanie batalionów wydawało się mało prawdopodobne. Zob. Hańderek, *Unia 1940–1948*, 43.

dowódca II batalionu 25 pp 7 DP Armii „Kraków”¹⁵. Praski batalion Grunwaldu tworzyły dwie kompanie. Pierwszą dowodził ppor. rez. piech. Henryk Małowidzki ps. „Ran”, przed wojną nauczyciel matematyki m.in. w Szkole Podstawowej nr 126 przy ul. Otwockiej 3, zamieszkały przy ul. Kawęczyńskiej 34¹⁶. Kontakt z członkami Grunwaldu ppor. Małowidzki nawiązał w Szpitalu Dzieciątka Jezus, gdzie odwiedzał rannych żołnierzy, z którymi walczył w kampanii polskiej 1939 r. w 13 pp pod Mławą i w obronie Twierdzy Modlin. W zachowanej ewidencji kadry dowódczej Zgrupowania 730 (1643) odnotowano, że do konspiracyjnej organizacji wojskowej wstąpił 1 listopada 1939 r.¹⁷ Zadanie, jakie otrzymał ppor. Małowidzki, polegało na [...] „organizowaniu oddziałów Grunwaldu na Pradze oraz szkolenie ich i zaopatrywanie w bieżącą prasę podziemną (komunikaty radiowe i maszynopisy)”¹⁸. W 1940 r., prowadząc werbunek wśród znanych z wojska oraz byłych uczniów i ich kolegów, sformował pododdział w sile kompanii¹⁹. Twórcą i dowódcą drugiej kompanii był por. rez. tab. Antoni Tylko ps. „Wierzba”, zaprzysiężony przez mjr. Biernackiego 5 marca 1940 r. w mieszkaniu przy ul. Żąbkowskiej 30²⁰. Zadaniem por. „Wierzby”

¹⁵ Zob. Kunert, „Zygmunt Bobrowski (1898–1973)”, w *Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej*, t. 3 (Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1991), 45–46. Dodać należy, że kpt. Bobrowski działalność konspiracyjną rozpoczął w listopadzie 1939 r. w OW „Wilki”, prawdopodobnie na terenie Kielc. W styczniu 1940 r. przeprowadził się do Warszawy i wstąpił do Grunwaldu, obejmując stanowisko zastępcy mjr. Biernackiego. Dopiero po sformowaniu 1 Pułku Piechoty Praga OWU w październiku/listopadzie 1941 r. i przejściu mjr. „Olgierda” na stanowisko jego dowódcy, objął komendę nad III batalionem, utworzonym z pododdziałów OW Grunwald.

¹⁶ Radosław Stróżyk, „Małowidzki Henryk (1914–1991)”, w *Słownik biograficzny konspiracji warszawsko-praskiej 1939–1944* (Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, 2025) (w druku).

¹⁷ Archiwum Akt Nowych (dalej: AAN), AK, 203/X-45, Ewidencja kadry dowódczej zgrupowania 730 (1643) z 5 Rejonu Praga Centralna VI Obwodu Praga AK, [Warszawa], 20 IX 1943 r., 26.

¹⁸ Zbiory Specjalne Muzeum Powstania Warszawskiego, P/4270, Przebieg służby w armii podziemnej b. dowódcy batalionu „Grunwald” mjr. H. Małowidzkiego ps. „Wilski”, „Ran”, „Maciej” od roku 1939–1944, Warszawa, b.d., 2.

¹⁹ Zdaniem Lesława M. Bartelskiego trzon OW Grunwald, składający się z oficerów i podchorążych, powstał podczas pobytu ppor. Małowidzkiego (błędnie podał przy tym jego stopień – por.) w obozie przejściowym w Działdowie. Z całą pewnością w trakcie internowania zawiązywały się wśród towarzyszy broni pierwsze grupy pragnące kontynuować walkę z niemieckim okupantem w podziemiu, do organizacji dołączały jednak stopniowo od jesieni 1939 r. Do tego autor myli się twierdząc, że ppor. Małowidzki tworzył w obozie zręby całego Grunwaldu. Były to jedynie jego struktury, i to nie całe, na terenie prawobrzeżnej Warszawy. Zob. Lesław Marian Bartelski, *Praga, „Warszawskie Termopile 1944”* (Warszawa: Askon, 2002), 29.

²⁰ CAW-WBH, WBBH, IX.12.7.45, Wspomnienia A. Tyłki „Wierzby”, Warszawa, 10 IX 1963 r., 33. Zob. też Stróżyk, „Tyłko Antoni (1897–1963)”, w *Słownik biograficzny konspiracji warszawsko-praskiej*.

było zorganizowanie pododdziału w rejonie środkowej Pragi, ze szczególnym uwzględnieniem Rzeźni Miejskiej i Portu Praskiego.

W podobny sposób zostały prawdopodobnie utworzone także dwa pozostałe bataliony operujące w lewobrzeżnej Warszawie. Wiadomo, że na Mokotowie funkcjonował dowodzony przez pchor. Janusza Celińskiego ps. „Niemira” pluton wchodzący początkowo w skład Komendy Obrońców Polski, a następnie Grunwaldu²¹. W miarę rozwoju organizacji utworzone zostały dwa kolejne pododdziały, które składały się zapewne na jedną z kompanii batalionu Grunwaldu działającego w południowej części miasta. Z całą pewnością nie były to jedyne pododdziały formacji na tym terenie. Istnienie batalionu, dowodzonego przez kpt. śl. st. Tadeusza Nowakowskiego ps. „Stefan”, potwierdził p.o. dowódcy Pułku Piechoty Południe OWU w meldunku do dowódcy Dywizji Warszawskiej OWU z 15 marca 1942 r.²² W dokumencie tym, sporządzonym na kanwie aktu scaleniowego z AK, p.o. dowódca Pułku Piechoty Południe OWU prosił o interwencję w sprawie utrzymania w całości m.in. trzeciego batalionu, nazwanego przez niego „Grunwaldem”. Argumenty podawał przy tym następujące: „[...] Baon ten cechuje silna zwartość; dowódcy i ich oddziały stoją na bardzo wysokim poziomie”. Niestety nie udało się ustalić struktury organizacyjnej oddziału. Próba zidentyfikowania trzeciego z batalionów Grunwaldu również zakończyła się niepowodzeniem²³. Dodać należy, że Grunwald posiadał dodatkową sekcję samopomocy, w której znaczącą rolę odgrywały pielęgniarki. Kierowanie sekcją początkowo należało do zadań Zofii Orlickiej ps. „Siostra Danuta”, która jednak ze względu na objęcie przez Niemców jej mieszkania obserwacją, na pewien czas wycofała się z działalności konspiracyjnej. Zastąpiła ją Cecylia Weker ps. „Cesia”, „Magister”, wprowadzona do organizacji przez brata Wacława Wekera.

²¹ Lesław Marian Bartelski, *Mokotów 1944* (Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1986), 35–36. Autor podał, że już w organizacji Grunwald pododdziały posiadały numerację cyfrową. Faktycznie dopiero po scaleniu Unii z AK, zapewne w połowie 1942 r., z części mokotowskiego batalionu Grunwaldu utworzone zostało zgrupowanie, w skład którego wchodziły plutony oznaczone nowymi kryptonimami.

²² „Nr 167. 15 marca 1942 r., Warszawa – Meldunek p.o. dowódcy Pułku Piechoty Południe OWU do dowódcy Warszawskiej Dywizji Piechoty w sprawie szczegółów scalenia”, w *Okręg Warszawa-Miasto ZWZ i Okręg Warszawski ZWZ-AK. Dokumenty 1940–1943. Archiwum „Drapacza” ze Skrzynki „Ali”*, t. 2, wstęp i oprac. Mariusz Olczak i Marek Strok (Warszawa: Agencja Wydawnicza Egros, 2018), 55–56.

²³ Prawdopodobnie trzeci z batalionów Grunwaldu posiadał jakieś plutony na terenie Śródmieścia i nie wykluczone, że również na Żoliborzu. Badacz dziejów II Obwodu Żoliborz Grzegorz Jasiński w swojej pracy na temat przebiegu powstania warszawskiego 1944 r. w północnej części miasta nie wspominał, aby jakikolwiek z pododdziałów na tym terenie wywodził się właśnie z tej organizacji. Zob. Grzegorz Jasiński, *Żoliborz 1944. Dzieje militarne II Obwodu Okręgu Warszawa AK w Powstaniu Warszawskim* (Pruszków: Oficyna Wydawnicza „Ajaks”, 2009), *passim*.

W składzie Dywizji Warszawskiej OWU prawdopodobnie nie było pododdziałów wojskowych innych organizacji współtworzących ruch unijny m.in. Nowej Polski²⁴, Odrodzenia²⁵, Klubu Patriotów czy Frontu Odrodzenia Polski. Wspomnieć należy, że działacze pierwszej z wymienionych formacji zapoczątkowali, kontynuowaną przez Unię, produkcję ręcznych granatów T-40²⁶. Istotną część Dywizji Warszawskiej OWU stanowiły natomiast pododdziały bojowe Organizacji Wojskowej (dalej: OW) „Wilki”²⁷, które dołączyły do Unii jako ostatnie we wrześniu 1941 r. Jedną z pierwszych struktur konspiracyjnych utworzonych przez jej członków był Okręg Warszawski. Teren m.st. Warszawy, dowodzony od marca 1940 r. przez mjr. sł. st. art. Józefa Badeckiego ps. „Bogdan”, podzielono na cztery powiaty (rejony): Północ, Południe, Śródmieście i Praga²⁸. W jej szeregach znaleźli się m.in. żołnierze Warszawskiej Brygady Obrony Narodowej. Tworzone przez nich samorzutnie podziemne pododdziały skupiał ich dawny dowódca płk Zygmunt Piwnicki ps. „Ziuk”, „Żuk”²⁹, który uniknął niewoli i kontynuował walkę w konspiracji.

²⁴ Organizacja została utworzona w październiku 1939 r. z inicjatywy Jerzego Brauna. Formacja ta początkowo działająca na Podkarpaciu, z czasem rozszerzała swój zasięg. Na początku 1940 r. Braun dotarł do Warszawy, gdzie rozpoczął budowę okręgu stołecznego. Działacze „Nowej Polski” wypracowali własny program polityczny, będący później podstawą doktryny unijnej. Zob. Hańderek, *Unia 1940–1948*, 39–40.

²⁵ Ruch katolicko-społeczny młodego pokolenia inteligencji katolickiej; do Unii dołączył wiosną – latem 1940 r.

²⁶ Do lutego 1944 r. wyprodukowanych zostało 15 000 sztuk granatów ręcznych, przekazanych do plutonów bojowych. Zob. m.in. AAN, AK, 203/X-35, Sprawozdanie kierownika placówki produkcyjnej „U” por./kpt. C. Odorkiewicza ps. „Krybar” o przebiegu produkcji „nr 27” za okres 1940–1944, Warszawa, 31 III 1944 r., 98–99; Kazimierz Satora, *Podziemne zbrojownie polskie 1939–1944* (Warszawa: „Bellona”, 2001), 25.

²⁷ Formacja ta została utworzona jesienią 1939 r. przez grupę żołnierzy, którzy po przegranej kampanii polskiej 1939 r. nie chcieli składać broni i postanowili prowadzić działalność partyzancką. Dowódcą sformowanego oddziału został por. pil. Józef Brückner ps. „Wilk”, posługujący się w podziemiu konspiracyjnymi nazwiskami „Józef Ryłski” i „Edward Biernacki”. W grudniu 1939 r. oddział partyzancki został rozwiązany, jego zaś członkowie rozpoczęli działalność konspiracyjną na terenie województwa warszawskiego. Następnie utworzono struktury w Lubelskim, Kieleckim, Krakowskim, Częstochowskim i Radomskim. Trzon nowo tworzonej organizacji stanowili oficerowie rezerwy – głównie nauczyciele szkół powszechnych oraz podoficerowie zawodowi. Stopniowo do działalności konspiracyjnej angażowani byli też oficerowie zawodowi.

²⁸ Studium Polski Podziemnej w Londynie (dalej: SPP), Relacje, 0018, Ankieta w sprawie uczestnictwa w AK Józefa Badeckiego. Temat: Całokształt pracy konspiracyjnej i organizacyjnej w O.W. Warszawa, b.m., 4 IV 1946 r., 2.

²⁹ W „Wykazie działających na terenie Warszawy organizacji konspiracyjnych wraz z informacją o kontaktach z nimi oraz stanie rozmów scaleniowych”, znajdującym się w zachowanych dokumentach z archiwum komendy Okręgu Warszawa ZWZ-AK znalazła się informacja: „«Wilk Biernacki» – por. Brückner ogarnął Piwn[wickiego], resztę znacze”. Zob. „Nr 275. B.d., Warszawa – Wykaz działających na terenie Warszawy organizacji konspiracyjnych wraz

Własną grupę wprowadził m.in. Tadeusz Zarzycki ps. „Kazimierz”, mianowany oficerem organizacyjnym sztabu Okręgu Warszawa OW „Wilki”.

Komendantem rejonu Warszawa Północ został mjr obs. i pil. bal. Franciszek Hynek ps. „Franek”, przedwojenny dwukrotny mistrz świata w Międzynarodowych Zawodach Balonowych³⁰. Podlegały mu na przełomie lutego i marca 1940 r. cztery kompanie (na Bielanach, Starym Mieście, Wawrzyszewie i Żoliborzu) oraz grupa dywersyjna do działań specjalnych, w sumie ok. 300 osób³¹. W miarę rozwoju organizacyjnego wprowadzono strukturę batalionową. I tak por. Władysław Klęk ps. „Romański” objął dowodzenie batalionem sformowanym z oficerów, podoficerów i strzelców 30 pp Strzelców Kaniowskich (dalej: SK)³²; batalion ten stał się następnie zaczątkiem jednostki odtwarzanej w konspiracji. W jego składzie znajdowały się trzy szkieletowe kompanie. Dowodzenie pierwszą z nich por. Klęk porucił ppor. Karolowi Andryszczakowi (po jego zaginięciu komendę przejął st. sierż. Antoni Pietrzak ps. „Stach”). Kadre dowódczą pododdziału stanowili podoficerowie 30 pp SK zamieszkali w blokach przy ul. Krajewskiego na Żoliborzu. Drugą kompanią dowodził ppor. Stanisława Rudowicz ps. „Brzoza”, pracownik Zarządu Miasta Warszawy, mieszkaniec Mariensztatu. Z kolei komendę nad trzecią kompanią por. Klęk powierzył ppor. Władysławowi Czernemu ps. „Olszyna”³³. Dowodzenie batalionem sformowanym z żołnierzy głównie z centralnej i południowej części Warszawy objął por. sł. st. Władysław Skrobisz ps. „Bogusław”. W składzie pododdziału znajdowały się trzy kompanie: pierwsza „Powązki” (pierwszy pluton grupował żołnierzy z Powązek i okolic, drugi z Powiśla, a trzeci – mieszkańców Pragi), druga „Ochota” (dwuplutonowa w większości sformowana z mieszkańców tejże dzielnicy) i trzecia „Poczta” (również dwuplutonowa, składała się z pracowników Poczty Głównej)³⁴.

z informacją o kontaktach z nimi oraz stanie rozmów scaleniowych”, w *Okręg Warszawa-Miasto ZWZ*, 2:247.

³⁰ Zob. Zygmunt Kozak, Zbigniew Moszumański i Jacek Emil Szczepański, *Podpułkownik Franciszek Hynek (1897–1958)* (Pruszków: Oficyna Wydawnicza „Ajaks”, 2008), passim.

³¹ CAW-WBH, WBBH, IX.12.7.46, F. Hynek, Sprawozdanie z osobistych zdarzeń 1939–1944 r., b.m., b.d., 4.

³² SPP, Akta Komisji Weryfikacyjnej 1, 03590, Kwestionariusz specjalny Władysława R. Klęka z odręcznie przez niego spisany życiorysem, Wentorf, 23 VIII 1946 r., 4. Działalność konspiracyjną por. Władysław R. Klęk, zawodowy oficer Wojska Polskiego, rozpoczął 12 II 1940 r. po zwolnieniu ze szpitala w Piotrkowie Trybunalskim. Przewieziony został do niego po ciężkim ranienu w trakcie walk w szeregach macierzystego 30 pp SK w kampanii polskiej 1939 r.

³³ SPP, Relacje, 0482, Sprawozdanie Władysława R. Klęka ze służby w 30 pp SK, udziału w kampanii polskiej 1939 r. i pracy konspiracyjnej na terenie Warszawy i walkach w powstaniu warszawskim, cz. 4, Praca konspiracyjna, b.m., b.d., 3.

³⁴ Józef Kazimierz Wroniszewski, *IV Obwód Armii Krajowej Ochota – Okręg Warszawa* (Warszawa: Wydawnictwo „LAM”, 1997), 45.

Już po dołączeniu do OWU w październiku 1941 r. sformowano w rejonie Warszawa Północ OWW pluton kierowców samochodowych liczący ok. 30 żołnierzy. Warto wspomnieć, że późniejszy 2 pp Północ posiadał własny sztandar, który niestety się nie zachował, został zniszczony przez niemiecką policję wiosną 1944 r.

Powiatem Południe początkowo dowodził por. Ignacy Wierzbicki ps. „Oberek”, zastąpiony w czerwcu 1940 r. przez kpt. Józefa Malinowskiego ps. „Tata”, „Malina”. W pierwszych miesiącach 1940 r. stworzono pierwsze pododdziały, prawdopodobnie w sile dwóch kompanii. Organizatorem pierwszej z nich był por. Henryk Jaworski ps. „Wrzoś”. Zwerbował on znajomego ppor. rez. Stefana Matuszczyka ps. „Porawa”, który sformował jeden z pierwszych plutonów. Drugą kompanią dowodził prawdopodobnie początkowo sierż. pchor./ppor. Zdzisław Łukawski ps. „Czarny”, „Boni”, który dołączył z grupą żołnierzy zorganizowaną po kapitulacji stolicy – formacją o nazwie Bojowa Organizacja Młodzieży. W konspiracyjnych magazynach grupy znajdowała się broń z warszawskiej Cytadeli, którą ukryto zamiast wydać Niemcom. Żołnierze obu kompanii w większości byli robotnikami zamieszkałymi na Woli i Jelonkach, zdarzali się jednak również ludzie z Mokotowa, Pragi, Targówka czy Bródna. W miarę napływu nowych ochotników obie kompanie rozrosły się do rozmiarów batalionu, dowództwo zaś nad nimi sprawowali organizatorzy pierwszych kompanii.

Dowódcą Powiatu Śródmieście został wyznaczony por. Czesław Rembowski ps. „Czesław”. Organizacja konspiracyjnych struktur w dzielnicy została przerwana po jego aresztowaniu w czerwcu 1940 r. Sformowane już pododdziały oraz zaprzysiężeni żołnierze zostali przekazani pod komendę dowódców pozostałych powiatów.

Na Pradze z inicjatywy por. rez. Euzebiusza Jaremy ps. „Wiśniowiecki”, „Karol” od 9 października 1939 r. tworzone batalion³⁵ nawiązujący do tradycji, funkcjonującego przed wybuchem wojny, III Warszawskiego Batalionu Obrony Narodowej (dalej: ON). Poszczególnymi kompaniami dowodzili: pierwszą – por. Władysław Bobrowski ps. „Ura”, drugą – plut. Wojciech Wojtekunas ps. „Skorow”, a trzecią – ppor. Eugeniusz Janiuk ps. „Płomień”. Drugi z funkcjonujących w prawobrzeżnej Warszawie batalionów zorganizował por. rez. Stanisław Karolewski ps. „Lechita”, przed wojną kierownik Szkoły Podstawowej nr 140. Sformowany przez niego batalion liczył dwie kompanie. Pierwszą dowodził ppor. Franciszek Goerick ps. „Mazur”, a drugą – ppor. Władysław Głuchowski ps. „Boruta”. Organizacja Wojskowa na Pradze w końcu stycznia 1940 r. liczyła tym samym

³⁵ Henryk Sztandau, 6. *Obwód Armii Krajowej Praga* (Warszawa: Wydawnictwo „Trio”, 2010), 17.

dwa bataliony, liczące razem około 340 żołnierzy³⁶. Pierwszym dowódcą Powiatu Praga był kpt. sł. st. piech. Aleksander Rytelewski ps. „Józef”. Po jego aresztowaniu w grudniu 1940 r. płk Piwnicki wyznaczył por. Jaremę na stanowisko komendanta powiatu Praga OW. W ciągu 1941 r. zaszły kolejne zmiany organizacyjne. Stanowisko dowódcy 3 kompanii I batalionu objął ppor. Staniewicz ps. dowództwo zaś „Wilk”. Jego dotychczasowy dowódca ppor. Janiuk został schwytany przez Niemców w łapance ulicznej i wywieziony do Konzentrationslager (dalej: KL) Auschwitz. Po dwóch miesiącach został zwolniony z obozu, dzięki wstawiennictwu Komitetu Rosyjskiego, nie mógł już jednak wrócić na poprzednie stanowisko. W marcu 1940 r. z rozkazu por. Jaremy stanowisko dowódcy drugiej kompanii objął ppor. Bronisław Ratyński ps. „Olszyna”.

Komendant Okręgu Warszawa OW „Wilki” mjr Badecki, wspominając po wojnie organizację podległych mu struktur, stwierdził: „Každy powiat (rejon) posiadał pewną liczbę oddziałów już zorganizowanych lub w trakcie organizacji od plutonu do baonu włącznie. Skład osobowy każdego z tych oddziałów był nie jednolity, byli tam żołnierze z różnych rodzajów broni – tacy, którzy już służyli w Wojsku Polskim, obok nich tacy co wojska w ogóle nie widzieli, było sporo również kobiet. Z rejonów tych najlepiej się przedstawiał pod względem wojskowym rejon Praga”³⁷. Relacja Badeckiego dobrze charakteryzuje pododdziały formowane w konspiracji. Komendę nad nimi z reguły sprawowali oficerowie i podoficerowie rezerwy z danego terenu, a szeregi uzupełniane były młodymi ochotnikami, często bez żadnego przeszkolenia. Co zaskakuje, to umieszczenie przez niego na pierwszym miejscu struktur z prawobrzeżnej Warszawy.

Działalności Unii, wraz z wchodzącymi w jej skład formacjami wojskowymi, z uwagą przyglądała się Komenda Główna ZWZ/AK (dalej: KG ZWZ/AK). Pierwsze rozmowy dotyczące podporządkowania podległych jej formacji wojskowych odbyły się jeszcze przed zjednoczeniem Warszawianki, Grunwaldu i Nowej Polski. Kontakt nawiązał już w styczniu 1940 r. Jan Hoppe z Warszawianki, który rozmawiał o zjednoczeniu z płk. dypl. Januszem Albrechtem ps. „Ksawery”³⁸, podówczas szefem sztabu Komendy Okupacji Niemieckiej ZWZ (od czerwca 1940 r. KG ZWZ). Kolejna tura rozmów prowadzona była jeszcze w początkach 1940 r. przez przedstawicieli Warszawianki z dowództwem Okręgu Warszawa-Miasto

³⁶ Zbiory Środowiska Żołnierzy 6-XXVI Obwodu Praga AK (dalej: ZŚŻ 6-XXVI OP AK), E. Jarema, Konspiracja na Pradze w latach 1939–42 na bazie moich osobistych przeżyć i udziału z tej pracy w tym okresie, Warszawa, b.d., 6.

³⁷ SPP, Relacje, 0018, Ankieta w sprawie uczestnictwa w AK mjr. Józefa Badeckiego. Temat: Całokształt pracy konspiracyjnej i organizacyjnej w O.W. Warszawa, b.m., 4 IV 1946 r., 2.

³⁸ Hańderek, *Unia 1940–1948*, 142.

ZWZ³⁹. Pertraktacje doprowadziły do zawarcia jakiejś formy porozumienia, z całą pewnością nieoznaczającego jednak całkowitego podporządkowania wszystkich pododdziałów ZWZ. Przywódcy Warszawianki nie godzili się na bezwarunkowe oddanie podległych im plutonów, obawiając się kresu istnienia własnej organizacji. O zawartym porozumieniu, mimo kilku odmiennych stanowisk, meldował płk dypl. Stefan Rowecki gen. broni Kazimierzowi Sosnkowskiemu, już w połowie kwietnia 1940 r. Kilka miesięcy później – we wrześniu 1940 r., mianowany już generałem brygady Rowecki meldował, że oddziały Unii wchodzi w skład rezerwy pierwszego rzutu ZWZ⁴⁰.

Kierownictwo Unii pertraktacje na temat scalenia prowadziło w kolejnych latach⁴¹. Kwestią sporną pozostawało całkowite podporządkowanie podległych mu oddziałów wojskowych oraz niechęć dowództwa ZWZ/AK do części jego przywódców. Rozmowy, skomplikowały się jeszcze bardziej po włączeniu do Unii części OW „Wilki”. Z Komendy Głównej ZWZ w tym czasie przekazywano do Londynu informacje, momentami nawet w tonie lekceważącym, informując o organizacji, że „jest nieliczna i na razie konfekcyjna”. Nie rezygnowano jednak z jej podporządkowania. Presja wzrosła jeszcze bardziej po wydaniu przez Naczelnego Wodza rozkazu nr 2926 z 3 września 1941 r., w którym polecał komendantowi głównemu ZWZ przeprowadzić wojskową akcję scalania wszelkimi możliwymi środkami⁴². W Okręgu Warszawa-Miasto ZWZ, gdzie Unia posiadała jedno z najliczniejszych pododdziałów, dalsza współpraca dotyczyła przede wszystkim produkcji granatów zorganizowanej przez jej członków, a kontakt ze jego sztabem utrzymywał por. Odorkiewicz.

Pertraktacje zakończyły się 7 marca 1942 r. formalnym oddaniem przez Jerzego Brauna i płk. dypl. Grodzkiego Polskich Wojsk Unijnych pod komendę gen. Roweckiego. Tego samego dnia dowódca AK przyjął je do Sił Zbrojnych w Kraju i wyznaczył płk. Grodzkiego jako pełnomocnika do ich

³⁹ AAN, Akta Jana Rzepeckiego, 1, J. Rzepecki – wspomnienia. Rozdział XIV, W Warszawskim Okręgu ZWZ, b.m., b.d., 159.

⁴⁰ Zob. „Nr 114 [Nr 65]. 1940 wrzesień 6, Warszawa – Gen. bryg. S. Rowecki do komendantów okręgów – wytyczne bojowe i organizacyjne”, w *Armia Krajowa w dokumentach*, t. 1, cz. 2, *Wrzesień 1939 – Czerwiec 1941*, red. Andrzej Suchcitz et al. (Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu; Londyn: Studium Polski Podziemnej, 2015), 535.

⁴¹ Hańderek, *Unia 1940–1948*, 143–144.

⁴² „Nr 23. 1941, Wrzesień, 3, [Londyn] – Depesza nr 2926 gen. broni W. Sikorskiego do gen. bryg. S. Roweckiego zawierająca uznanie ZWZ za część Sił Zbrojnych RP i nakazująca rozpoczęcie akcji scaleniowej”, w *Armia Krajowa 1939–1945. Wybór źródeł*, oprac. nauk. Andrzej Chmielarz, Grzegorz Jasiński i Andrzej Krzysztof Kunert (Warszawa: Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej; Londyn: Studium Polski Podziemnej, 2013), 68.

scalenia ze strukturami AK zgodnie z ustalonymi na spotkaniu zasadami⁴³. Efektem spotkania był wydany przez dowództwo Unii 8 marca 1942 r. rozkaz ogólnego podporządkowania oddziałów wojskowych PWU komendantowi Sił Zbrojnych w Kraju⁴⁴. W tym samym dniu odbyła się odprawa dowództwa Dywizji Warszawskiej OWU, na której poinformowano zebranych o decyzji scalenia z AK⁴⁵. Dowódcy poszczególnych jednostek otrzymali prawdopodobnie rozkaz przeprowadzenia inspekcji i podania stanów podległych im pododdziałów.

Zgodnie z postanowieniami zawartego porozumienia oddziały wojskowe do plutonu miały być wcielane do większych formacji jako zespoły zwarte. Podobna zasada dotyczyła kompanii i baonów, jeśli pozwalały na to warunki terenowe i względy taktyczne. Poszczególne dowództwa i komendy PWU miały być łączone z odpowiednimi dowództwami i komendami AK, przy czym dowódcy tak sformowanych jednostek mieli być ustaleniem na podstawie starszeństwa wojskowego i kwalifikacji zawodowych. Dowództwo AK deklarowało podjęcie starań o uwolnienie uwięzionych członków PWU oraz opiekę nad ich rodzinami i nad rodzinami poległych. Zapewniona została ponadto możliwość utrzymania samopomocy koleżeńskej.

W dotychczasowej literaturze przedmiotu przeważa opinia o złamaniu warunków umowy scaleniowej przez KG AK i rozproszeniu oddziałów, spośród których skład zachował jedynie pododdział „Krybara”⁴⁶.

⁴³ Interesująco rolę jaką odegrał w sprawie scalenia oddziałów OWU płk dypl. Stanisław Edward Grodzki przedstawił Tadeusz Sztalkop-Zarzycki ps. „Kazimierz”: „Gdy reorganizację [Dywizji Warszawskiej OWU] zakończono, nawiązał kontakt z dowództwem PZP i podporządkował mu swe wojsko. Sam przeszedł na funkcję do Komendy Głównej”. Zob. Zarzycki, *Pierwszy i ostatni dzień*, 49.

⁴⁴ CAW-WBH, WBBH, IX.3.121.1, Rozkaz ogólny dowódcy PWU w sprawie podporządkowania PWU komendantowi Sił Zbrojnych w Kraju, [Warszawa], 8 III 1942 r., b.p.

⁴⁵ Uczestniczący w odprawie Tadeusz Sztalkop-Zarzycki ps. „Kazimierz” zapamiętał jej przebieg w następujący sposób: „W marcu 1942 r. odbyła się ostatnia odprawa dowództwa OWU w mieszkaniu «Kazimierza» przy ul. Filtrowej 62. Wzięli w niej udział: płk «Dr Edward» [płk dypl. piech. Stanisław Edward Grodzki], mjr «Ludwig» [mjr śl. st. art. Lubośław Krzeszowski], mjr «Bogdan» [mjr śl. st. art. Józef Badecki] i «Kazimierz». Na odprawie «Dr Edward» i «Ludwig» poinformowali w ogólny sposób o przebiegu rozmów z Komendą Główną AK i okazali rozkaz scaleniowy, podpisany przez komendanta głównego Sił Zbrojnych w Kraju, gen. «Grotta» (Stefan Rowecki)”. Zarzycki, *Pierwszy i ostatni dzień*, 49.

⁴⁶ Do ugruntowania tej tezy przyczynił się m.in. Włodzimierz Rosłonec, kpr. pchor. „Karski” z VIII zgrupowania „Krybar”, w szeregach którego walczył w powstaniu warszawskim 1944 r. na Powiślu. W książce traktującej o historii jego macierzystego pododdziału stwierdził wprost: „Niestety, wojskowe oddziały «Unii» w ramach pracy scaleniowych zostały rozczłonkowane, podzielone i wcielone do różnych jednostek wojskowych AK. Jedynie batalion dowodzony przez kpt. Krybara (Cyprian Odorkiewicz), liczący około 1000 ludzi, w dowód szczególnych zasług działaczy Unii i dowódcy jej wojska, wszedł w całości jako jednolita jednostka, pod rozkazy Komendanta Okręgu Warszawskiego AK”. Zob. Włodzimierz Rosłonec, *Grupa „Krybar”*. Powiśle 1944 (Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1989), 12.

Tymczasem w Okręgu Warszawa AK o przydziałach do poszczególnych obwodów i zgrupowań decydowały przede wszystkim względy taktyczne. Do rozczłonkowania batalionów i kompanii poszczególnych pułków przyczyniły się także błędy organizacyjne popełnione przez dowództwo OWU. Omawiając tę kwestię, warto przywołać meldunek z 15 marca 1942 r. p.o. dowódcy Pułku Piechoty Południe OWU do dowódcy Warszawskiej Dywizji Piechoty w sprawie szczegółów scalenia z AK⁴⁷. Na dokumencie tym są odrębne adnotacje szefa Oddziału I KG AK płk. Antoniego Sanojcy ps. „Kortum” przekazane mu przez gen. Roweckiego. Dowódca AK wyraźnie polecił, że jeśli będzie możliwość zachowania spistości oddziałów, np. na Woli czy Pradze, to należy z niej skorzystać.

I tak też się stało w odniesieniu do 1 pp Praga, który niemalże w całości przekazano do VI Obwodu Praga AK⁴⁸. Na bazie jednostki, po zmianach organizacyjnych, sformowano na nowo 5 Rejon Praga Centralna⁴⁹. Ówczesny komendant VI Obwodu mjr Zygmunt Ryłski „Hańcza”, oceniając przekazane mu oddziały Unii, stwierdził krótko: „[...] organizacja pod względem wojskowym bez zastrzeżeń”⁵⁰. Do składu 5 Rejonu nie wszedł jedynie pluton lotniczy, zwany także grupą inż. Antoniego Kulikowskiego ps. „Turski”, którego celem było przygotowanie kadr mechaników lotniczych, kierowców i monterów dla przyszłej działalności lotniczej w powstaniu. Został on włączony do Bazy Warszawskiej jako 8 Kompania Uderzeniowa⁵¹. Żołnierze 5 Rejonu,

⁴⁷ „Nr 167. 15 marca 1942 r., Warszawa – Meldunek p.o. dowódcy Pułku Piechoty Południe OWU do dowódcy Warszawskiej Dywizji Piechoty w sprawie szczegółów scalenia”, w *Okręg Warszawa-Miasto ZWZ*, 2:55–57.

⁴⁸ CAW-WBH, WBBH, IX.3.31.10, Sprawozdanie półroczne komendy Okręgu Warszawa AK za czas od 1 II do 31 VIII 1942 r., [Warszawa], [1942], 100. Zob. też „Raport – stan liczbowy zgrupowania «Unia», [Warszawa], b.d.”, w Sztandau, 6. *Obwód Armii Krajowej Praga*, 31–32.

⁴⁹ Finalnym etapem scalenia pododdziałów 1 pp Praga OWU było przeprowadzenie latem 1942 r. ich reorganizacji i dostosowywania do etatów panujących w AK. Zlikwidowano bataliony i sformowano w ich miejsce zgrupowania plutonów, oznaczone kryptonimami cyfrowymi. W wyniku przeprowadzonych zmian organizacyjnych utworzono nowy 5 Rejon Praga Centralna liczący pięć zgrupowań plutonów: 730 (1643) – ppor. Henryka Małowidzkiego ps. „Ran”, 735 (1648) – por. Antoniego Tyłki ps. „Wierzbą”, 740 (1653) – por. Stanisława Karolewskiego ps. „Lechita”, 744 (1658) – ppor. Bronisława Ratyńskiego ps. „Olszyna” i 748 (1662) – ppor. Staniewicza ps. „Wilk”.

⁵⁰ Zob. „Sprawozdanie półroczne o stanie organizacyjnym dowódcy VI Obwodu Praga mjr. sł. st. piech. Zygmunta Ryłskiego «Hańczy», «Zęba 2», [Warszawa], 24 VIII 1942 r.”, w Sztandau, 6. *Obwód Armii Krajowej Praga*, 56.

⁵¹ Halszka Szołdrska, *Lotnictwo Podziemia czyli dzieje Wydziału Lotniczego KG AK* (Warszawa: Wydawnictwo Komunikacji i Łączności, 1986), 18. W 1943 r. w związku z utworzeniem referatu technicznego przy Wydziale Lotniczym KG AK, A. Kulikowski ps. „Turski” został mianowany oficerem technicznym w sztabie Obszaru Warszawskiego AK i kierownikiem szkolenia techniczno-samochodowego na cały obszar. Dawna baza jego grupy została natomiast przekształcona w kadrę technicznej broni pomocniczej dla Bazy.

związani ze służbą, a później walką we wrześniu 1939 r., w III Warszawskim Batalionu ON, a następnie w OWW i PWU już po dołączeniu do AK ufundowali własny sztandar, zachowany zresztą do naszych czasów⁵².

Dwa pozostałe pułki: Północ i Południe, jak stwierdził komendant Okręgu Warszawa AK płk dypl. Antoni Chruściel ps. „Monter”, „(...) musiały być parcelowane na poszczególne dzielnice do plutonu włącznie wobec rozrzucenia ludzi po całym terenie miasta”⁵³.

Z 2 pp Północ pozostawiono wspomniany batalion dowodzony przez „Krybara”, przekazany do dyspozycji komendanta Okręgu Warszawa AK, a następnie, w okresie pomiędzy marcem a wrześniem 1943 r., wcielony do I Obwodu Śródmieście jako VIII zgrupowanie 1 Rejonu obejmującego Stare Miasto, Powiśle i Muranów⁵⁴. Do II Obwodu Żoliborz przekazano z 2 pp Północ OWU batalion por. Władysława Klęka ps. „Romański”. Stan pododdziału wynosił ok. 370 żołnierzy. Jego dotychczasowa organizacja została zniesiona. Z kompanii sformowano dwa zgrupowania plutonów, oznaczone kryptonimami cyfrowymi. Pierwsze zgrupowanie, nad którym komendę objął por. Klęk (w późniejszym czasie zdał dowodzenie ppor. Stanisławowi Rudowiczowi ps. „Brzoza”), składało się z pododdziałów oznaczonych kryptonimami: 211, 212, 213 i 214. Drugie zgrupowanie ppor. Władysława Czernego ps. „Olszyna” tworzyły plutony: 215, 216, 217⁵⁵. Pododdziały wywodzące się z OWU stały się główną

⁵² Sztandar wykonano zgodnie z projektem inż. Stanisława Marzyńskiego ps. „Leon”. Na awersie na białym płótnie wyhaftowano czerwony krzyż, zbliżony formą do krzyża „Virtuti Militari”. W środku w wieńcu laurowym umieszczono orła państwowego, zaś w czterech narożnikach krzyża w mniejszych wieńcach laurowych inicjały nazw, jakie nosiła kolejno organizacja od czasu jej powstania – w lewym górnym rogu umieszczone zostały litery O.N. (Obrona Narodowa), w prawym górnym rogu O.W. (Organizacja Wojskowa), w lewym rogu dolnym widniała litera „U” („Unia”), czwarty zaś róg pozostał pusty – miał być w nim umieszczony numer przyszłego pułku piechoty. Poza tym na górnym ramieniu krzyża Marzyński umieścił napis „Wolność”, a na dolnym – „Niepodległość”. Na odwrotnej stronie sztandaru, na tle takiego samego krzyża, umieszczony został wizerunek Matki Boskiej Częstochowskiej. Na dwóch górnych bocznych ramionach umieszczono skrzyżowane pochodnie – symbole wolności, na górnym ramieniu krzyża – datę 1939, a na dolnym ramieniu herb Warszawy – Syrenkę na czerwonej tarczy. Poza tym umieszczono napis „Honor i Ojczyzna”. Uroczystość poświęcenia sztandaru odbyła się 19 III 1943 r. w kościele ks. Pallotyńów przy ul. Skaryszewskiej na Pradze. Marek Ney-Krwawicz, Zbigniew Siemaszko, *Bojowe sztandary i proporce Armii Krajowej* (Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1991), 21.

⁵³ CAW-WBH, WBBH, IX.3.31.10, Sprawozdanie półroczne komendy Okręgu Warszawa AK za czas od 1 II do 31 VIII 1942 r., [Warszawa], [1942], 100.

⁵⁴ Zdaniem Włodzimierza Rosłońca (Grupa „Krybar”, 16) nastąpiło to w kwietniu 1943 r.

⁵⁵ SPP, Relacje, 0482, Sprawozdanie Władysława R. Klęka ze służby w 30 pp SK, udziału w kampanii polskiej 1939 r. i pracy konspiracyjnej na terenie Warszawy i walkach w powstaniu warszawskim, cz. 4, Praca konspiracyjna, b.m., b.d., 3.

siłą przeorganizowanego 3 Rejonu Bielany⁵⁶. Dowódcą jednego z plutonów (214) był do sierpnia 1943 r. ppor. Stefan Matuszczyk ps. „Porawa”. Wiadomo też, że plutony kompanii por. rez. inż. Aleksandra Profeckiego ps. „Borejko” przekazano do IV Obwodu „Ochota”. Te oznaczone numerami: 412 i 413 tworzyły 3 kompanię 1 Rejonu Ochota, Szczęśliwice⁵⁷. Zapewne spora część z pododdziałów 2 pp Północ OWU zasilila również I Obwód Śródmieście i III Obwód Wola.

Najwięcej obiekcji związanych z akcją scaleniową mieli żołnierze 3 pp Południe (Wola), zwłaszcza drugiego batalionu wywodzącego się z OW „Wilki”. Jeszcze przed podpisaniem umowy scaleniowej występowały wśród żołnierzy wątpliwości co do oblicza politycznego ZWZ. Dowódca pułku wyjaśniał podkomendnym, że podległe mu pododdziały były na równi z tymi z ZWZ⁵⁸. „Jesteśmy żołnierzami – rozkazywał dalej – których winna cechować rycerskość i zagadnienia wojsk[owe]. Sprawami politycznymi możemy interesować się wyłącznie do celów osobistych. W związku z tym wzywam wszystkich mi podwładnych ofic[erów] i szeregowych, aby pamiętali o roli, w jakiej występują. Dowódcom polecam tępić politykowanie w oddziałach. Naszą rolą jest – być dobrym żołnierzem”. Rozkaz dowódcy 3 pp Południe nie przyniósł spodziewanych efektów. Informacja o podpisaniu umowy scaleniowej z AK wzmogła wśród części dowódców i żołnierzy niechęć do podporządkowania się⁵⁹. Obawa o „sanacyjność” AK, podbudowana osobistymi ambicjami, doprowadziły do niewykonania rozkazu przez części dowódców, którzy kontynuowali działalność w OW „Wilki” (przykładowo ppor. Zdzisław Łukawski objął stanowisko komendanta Okręgu Lubelskiego). Na dalszych losach II batalionu i jego żołnierzy zaważyły aresztowania. W ręce Gestapo 21 sierpnia 1942 r. w lokalu przy ul. Mariensztat dostali się m.in.: ppor. Łukawski, por.

⁵⁶ Komendantowi 3 Rejonu Bielany II Obwodu Żoliborz pod koniec 1941 r. podlegały trzy pełne plutony oraz jeden szkieletowy. Zob. Jasiński, *Żoliborz 1944*, 75.

⁵⁷ Wroniszewski, *IV Obwód Armii Krajowej Ochota*, 62.

⁵⁸ CAW-WBH, WBBH, IX.3.85.1, Rozkaz nr 2 Pułku Piechoty Wola, [Warszawa], 26 II 1942 r., 5. Zob. też. Hańderek, *Unia 1940–1948*, 146 (tu data wydania rozkazu – 26 XI 1942 r.).

⁵⁹ Dowódca II batalionu 3 pp Południe (Wola) ppor. Zdzisław Łukawski wspominał po latach rozmowę z „Brzozą” na temat scalenia podległych mu pododdziałów i ewentualnego niewykonania przez niego tego rozkazu: „(...) Wiele grup pułku «Wola» nie jest pod względem politycznym obojętnych. Ludzie są ustosunkowani do sanacji wrogo i mogą rozlecieć się na pierwszą wieść o przejściu pułku do organizacji, w której sanacja ma zbyt wiele do powiedzenia”. Zob. Zdzisław Łukawski, *Pozycje bez okopów. Epizody z lat 1939–1944* (Warszawa: „Książka i Wiedza”, 1971), 298. Warto dodać, że rozmowa, o której wspominał Z. Łukawski, odbyła się kilka dni po wydaniu przez dowódcę 3 pp Południe (Wola) 29 III 1942 r. rozkazu nr 3, w którym stwierdzał, że podpisano rozkaz scaleniowy.

Jerzy Krasnosielski⁶⁰ i ppor. Jerzy Tuszewski (dowódca drugiej kompanii)⁶¹. Zdziękowanie kadry dowódczej ułatwiło podporządkowanie się pododdziałów. Po zapewnieniu możliwości zachowania tradycji OW „Wilki”, pierwsza kompania II batalionu w październiku 1942 r. przekazana została do I Obwodu Śródmieście⁶². Dowódca pierwszego batalionu por. Henryk Jaworski ps. „Wrzos”, zapewne z częścią swoich żołnierzy, zasilił nowo formowane III zgrupowanie (później nazywane również „Konrad”)⁶³ I Obwodu. Z pododdziałów dawnego mokotowskiego Grunwaldu, wchodzącego w skład III batalionu, zorganizowano zgrupowanie, składające się z plutonów 515, 516 i 517. Dodać należy, że kompania z I batalionu 3 pp Południe przeszła do organizacji „Miecz i Pług”⁶⁴.

Zdaniem komendanta Okręgu Warszawa AK współpraca mimo trudności organizacyjnych ułożyła się dobrze. Oceniając wartość wojskową w poszczególnych zespołach to płk dypl. Chruściel jako dobrą określił w OW „Wilki”, która była dość zwarta i zdyscyplinowana, natomiast pododdziały „Unii” uznał za słabe i rozpolitykowane. Dodał przy tym: „Jeżeli chodzi

⁶⁰ Por. Jerzy Krasnosielski zajmował stanowisko zastępcy dowódcy II batalionu i dowódcy pierwszej kompanii. W czerwcu 1942 r. objąć miał dowodzenie II batalionem. Po śledztwie wywieziony 19 XI 1942 r. do KL Auschwitz, a następnie do Gross-Rosen i Oranienburga, gdzie 15 IV 1945 r. umarł na gruźlicę.

⁶¹ Zob. Łukawski, *Pozycje bez obowiazków*, 300–304; CAW-WBH, WBBH, IX.12.7.44, Chronologia działalności i wydarzeń pułku OW „Wilki” Wola, b.m., b.d., 7–8. O aresztowaniu wspominał płk. dypl. Chruściel w Sprawozdaniu półrocznym zredagowanym pod koniec sierpnia 1942 r.: „(...) 22 VIII w Śródmieściu aresztowano prawdopodobnie z rozpracowania w lokalu kolp[ortazowym] oddziału, d[owód]cę baonu «Unii» «Borutę» z[astęp]cę «Jurka» (of. rez.) oraz dwóch mężczyzn i kurierkę. Dotychczas brak danych odnośnie [do] nazwisk polic[yjnych] wymienionych, dla odnalezienia i ewentualnego kontaktu na Pawiaku. Przyczyna nieznaną – prawdopodobnie nieostrożność lub rozpracowanie”. Zob. Ibid., IX.3.31.10, Sprawozdanie półroczne komendy Okręgu Warszawa AK za czas od 1 II do 31 VIII 1942 r., [Warszawa], [1942], 97. W cytowanym dokumencie, poza błędną datą aresztowania, zwracając uwagę pseudonimy członków PWU, dotychczas niefunkcjonujące w obiegu naukowym. Za pierwszym z nich krył się za pewne Łukawski, a za drugim – Krasnosielski.

⁶² Poszczególne plutony pododdziału, oznaczone numerami: 132, 133 i 134, weszły w skład pierwszej kompanii V zgrupowania w 2 Rejonie Śródmieście południowo-wschodnie. W jego szeregach walczyły w powstaniu warszawskim 1944 r. na Czerniakowie, ponosząc ciężkie straty.

⁶³ III zgrupowanie, liczące początkowo dwie kompanie, z 1 Rejonu I Obwodu Śródmieście, sformował w październiku 1942 r. por. Julian Kozłowski ps. „Wiesław Zagrodzki”, „Gustaw” z pododdziałów przekazanych w ramach akcji scaleniowych, m.in. właśnie z OW „Wilki”. Zob. Adam de Michelis i Alicja Rudniewska, *Pod rozkazami „Konrada”. Pierwsza monografia III Zgrupowania Obwodu Warszawskiego AK* (Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Volumen”, 1993), 16 (autorzy opracowania nie wspomnieli, że por. Jaworski ps. „Wrzos” z częścią swoich podkomendnych wywoził się z OW „Wilki”).

⁶⁴ „Nr 167. 15 marca 1942 r., Warszawa – Meldunek p.o. dowódcy Pułku Piechoty Południe OWU do dowódcy Warszawskiej Dywizji Piechoty w sprawie szczegółów scalenia”, w *Okręg Warszawa-Miasto ZWZ*, 2:57.

o Unię, to podtrzymuję swoją opinię wyrażoną w sprawozdaniu za poprzedni okres. Grupa reklamowa dla pewnych ludzi”⁶⁵.

Dywizja Warszawska OWU mimo znacznego wkładu, jaki wniosła w szeregi podziemnego wojska w okresie II wojny światowej, pozostaje mało znana. Data sformowania jednostki, nawet w przybliżeniu, dotychczas nie była podawana. Brakuje bliższych informacji na temat struktury organizacyjnej dywizji i funkcjonowania jej poszczególnych pododdziałów. Dodać należy, że stanowiła konkurencję dla planowanej przez dowództwo AK w ramach Odtworzenia Sił Zbrojnych Dywizji „W”⁶⁶. Niewykluczone, że owa konkurencyjność legła u podstaw likwidacji unijnego związku taktycznego. Niemniej jednak oddziały wojskowe OWU i tak były przewidziane do scalenia z AK w ramach ogólnej akcji jednoczenia sił zbrojnych w kraju.

Na nikły stan wiedzy o formacji w decydujący sposób wpłynął bez wątpienia stan zachowania materiałów archiwalnych. Większość dokumentacji „Unii” uległa zapewne zniszczeniu jeszcze podczas okupacji, reszta spłonęła w powstaniu warszawskim bądź podczas planowanego niszczenia Warszawy przez oddziały niemieckie już po jego zakończeniu. Badaczom były dotychczas znane zaledwie pojedyncze oryginalne dokumenty z okresu okupacji, wytworzone przez pododdziały wchodzące w skład Dywizji Warszawskiej OWU. W zbiorach zgromadzonych w Centralnym Archiwum Wojskowym Wojskowego Biura Historycznego (które przejęło zasoby Wojskowego Biura Badań Historycznych, należącego dawniej do Wojskowego Instytutu Historycznego) znajduje się kolekcja pod nazwą Organizacja Wojskowa „Wilki”⁶⁷. W współtworzących ją aktach są dwa rozkazy Pułku Piechoty Wola⁶⁸. Pierwszy z nich – zatytułowany Rozkaz dzienny, pochodzi z 15 grudnia 1941 r., zaś drugi – Rozkaz nr 2 datowany jest na 26 lutego 1942 r. Do akt został dołączony także rozkaz scaleniowy PWU z 8 marca 1942 r. Dokument ten w for-

⁶⁵ CAW-WBH, WBBH, IX.3.31.10, Sprawozdanie półroczne komendy Okręgu Warszawa AK za czas od 1 II do 31 VIII 1942 r., [Warszawa], [1942], 100.

⁶⁶ Rozkazem organizacyjnym R-4/I/osz/41 z 10 V 1941 r. dotyczącym Odtwarzania Sił Zbrojnych gen. bryg. Rowecki nakazał w Okręgu Warszawa-Miasto ZWZ odtworzenie dwóch wielkich jednostek: Dywizji „W” (w składzie: 21 pp im. Dzieci Warszawy, 30 pp Strzelców Kaniowskich, 36 pp Legii Akademickiej) i Brygady pancerno-motorowej „R” (w składzie: 1 pułk szwoleżerów zmotoryzowany, 1 pułk strzelców pieszych, III Batalion Strzelców). Faktycznie gen. bryg. Rowecki nakazał sformować z sił okręgu Warszawa-Miasto ZWZ nową dywizję, gdyż dywizja „W” nie istniała w 1939 r.

⁶⁷ W kolekcji Organizacja Wojskowa Wilki znajduje się 13 jednostek archiwalnych. Zob. Zbigniew Wojciechowski, „Źródła do dziejów wojen i wojskowości polskiej w Zbiorach Specjalnych Wojskowego Biura Badań Historycznych”, w *VII Ogólnopolskie Forum Historyków Wojskowości, Źródła w badaniach historii wojskowej*, red. Kazimierz Pindel (Toruń: Wydawnictwo „Adam Marszałek”, 2004), 511–526.

⁶⁸ CAW-WBH, WBBH, IX.3.85.1, Rozkaz dzienny Pułku Piechoty Wola, [Warszawa], 15 XII 1941 r., 6–7; Ibid., Rozkaz nr 2 Pułku Piechoty Wola, [Warszawa], 26 II 1942 r., 4–5.

mie dwóch odpisów można również znaleźć w kolekcji pod nazwą „Organizacje różne” w teczce zatytułowanej Dokumenty Polskich Wojsk Unijnych⁶⁹. W tejże samej teczce znajdują się: Rozkaz nr 3 Pułku Piechoty Południe z 29 marca 1943 r. i Rozkaz nr 1 kompanii Okęcie Pułku Piechoty Południe z 8 kwietnia 1942 r.⁷⁰ Wspomnieć należy, że w grupie akt WBBH umieszczono też kolekcję akt Jerzego Łapińskiego (sygn. IX.12.7), zawierającą m.in. wspomnienia członków OW „Wilki” w Warszawie i maszynopisy z próbami odtworzenia historii poszczególnych jej jednostek, nie wolne jednak od licznych błędów i przeinaczeń.

Pojedyncze dokumenty Dywizji Warszawskiej OWU znajdują się również w częściowo zachowanym archiwum Komendy Okręgu Warszawa ZWZ-AK, odkrytym w 2008 r. i przekazanym do Muzeum Powstania Warszawskiego. Ocalał meldunek mjr. Biernackiego do dowódcy Warszawskiej Dywizji Piechoty z podaniem stanów 1 Pułku Piechoty Praga z 10 marca 1942 r. Drugim z zachowanych dokumentów jest meldunek p.o. dowódcy Pułku Piechoty Południe OWU do dowódcy Warszawskiej Dywizji Piechoty w sprawie szczegółów scalenia z AK z 15 marca 1942 r. z adnotacjami szefa Oddziału I KG AK płk. Antoniego Sanojcy ps. „Kortum” przekazanymi mu od gen. Roweckiego. W aktach zachowało się też pismo komendanta Okręgu Warszawskiego AK płk. dypl. Antoniego Chruściela ps. „Monter” do komendanta Obszaru Warszawskiego AK gen. bryg. Albina Skroczyńskiego ps. „Chrabąszcz”, „Łaszcz” w sprawie scalenia AK z oddziałami OWU⁷¹. Dokument 1 Pułku Piechoty Praga z 12 grudnia 1941 r. z obsadą personalną jednostki opublikowano w monografii VI Obwodu Praga ZWZ/AK autorstwa Henryka Sztandaua, wydanej już po jego śmierci⁷².

Szczęśliwie okazało się, że nie są to jedyne dokumenty Dywizji Warszawskiej OWU jakie zachowały się do naszych czasów. Sztandau posiadał w swoim prywatnym archiwum, poza rozkazem zamieszczonym w książce, zdeponowane jeszcze kilka innych dokumentów wytworzonych głównie przez dowództwo 1 pp Praga OWU. Pozyskał je od Euzebiusza Jaremy celem opracowania historii VI Obwodu Praga AK. Dokładna data przekazania mu tych dokumentów nie jest znana. Za pewne nastąpiło to na przełomie lat 50. i 60. XX w. W trakcie niemieckiej okupacji akta te pozostawały prawdopodobnie w ukryciu na terenie Rzeźni Miejskiej, gdzie Jarema pracował na

⁶⁹ Ibid., WBBH, IX.3.121.1, Rozkaz ogólny dowódcy PWU w sprawie podporządkowania PWU komendantowi Sił Zbrojnych w Kraju, [Warszawa], 8 III 1942 r., b.p.

⁷⁰ Ibid., Rozkaz nr 3 Pułku Piechoty Południe, [Warszawa], 29 III 1942 r., b.p.; Ibid., Rozkaz nr 1 kompanii Okęcie Pułku Piechoty Południe, [Warszawa], 8 IV 1943 r., b.p.

⁷¹ Dokumenty przechowywane są obecnie w archiwum Muzeum Powstania Warszawskiego (sygnatura ks. akc. P/6454, teczka 19). Opublikowane zostały w *Okręg Warszawa-Miasto ZWZ*, 2:52–56 (dok. nr 165, 166, 167).

⁷² Sztandau, 6. *Obwód Armii Krajowej Praga*, 18–19.

stanowisku kierownika referatu gospodarczego, a po wojnie w jego mieszkaniu przy ul. Podskarbińskiej 8 na warszawskim Kamionku⁷³.

Prezentowany wybór dokumentów Dywizji Warszawskiej OWU stanowi źródło umożliwiające bliższe poznanie sposobu funkcjonowania jednego z ważniejszych i mało znanych oddziałów podziemia niepodległościowego. Zamieszczone w niniejszym artykule dokumenty przedstawiają strukturę organizacyjną Dywizji Warszawskiej OWU z rozgraniczeniem terytorialnym funkcjonowania poszczególnych jednostek wchodzących w jej skład (zob. dok. 3). Dzięki zachowanemu rozkazowi 1 Pułku Piechoty Praga poznać możemy szczegółową strukturę organizacyjną jednej z jego jednostek (zob. nr 2). Z kolei w pierwszym z publikowanych dokumentów dowództwo dywizji podkreślało, że formacja jest częścią Sił Zbrojnych w Kraju i podlega rozkazom Naczelnego Wodza (zob. dok. 1). Kolejne rozkazy dotyczą spraw szkoleniowych. W artykule zamieszczone zostały: Rozkaz organizacyjny dla I kursu dowódców kompanii (zob. dok. nr 5) i Rozkaz wyszkoleniowy 1 pułku piechoty (zob. dok. nr 6). Wytyczne podobnej treści zapewne zostały wydane przez dowódców pozostałych jednostek wchodzących w skład Dywizji Warszawskiej OWU. Prezentują one tym samym prowadzony na przełomie 1941/1942 r proces szkolenia w związku. Z jednej strony miał on na celu przygotowanie kadr średniego szczebla, z drugiej zapewnić podstawowe przeszkolenie szeregowych. Rozkazy wyraźnie prezentują główny cel szkolenia, jakim było przygotowania oddziałów do walk ulicznych w przyszłym powstaniu. Ostatni z dokumentów dotyczy spraw organizacyjnych. Dowódca jednostki przytoczył w nim dotychczas nieznany tekst przysięgi dla nowoprzyjętych szeregowych.

Autor starał się zachować podstawowy charakter dokumentów, które opublikowano w układzie chronologicznym. Zmodernizowano pisownię (ortografię i interpunkcję), pozostawiając osobliwości językowe, zwł. leksykalne i fleksyjne, np. „wiadomem”, zaznaczając je wykrzyknikiem [!], rozwinięto rzadziej używane skróty. Uzupełnienia tekstu ujęto w nawias kwadratowy []. Ze względów redakcyjnych (objętość tekstu) w przypadku osób powszechnie znanych bądź niezidentyfikowanych zrezygnowano z przypisów. Wątpliwości zaznaczono pytajnikami [?].

⁷³ Akta należące wcześniej do Euzebiusza Jaremy dołączone zostały przez autora niniejszego wyboru, za zgodą syna Henryka Sztandaua – Pana Andrzeja Sztandaua, za co mu serdecznie dziękuje, do kolekcji o nazwie: „Zbiory Środowiska Żołnierzy 6-XXVI Obwodu Praga AK”, której rdzeń tworzą akta zebrane przez Antoniego Żurowskiego. Planowane jest w najbliższym czasie przekazanie całego zespołu do jednego z warszawskich archiwów.

Schemat organizacyjny Dywizji Warszawskiej OWU w marcu 1942 r. (próba rekonstrukcji)

dowódca

płk dypl. piech. Stanisław Edward Grodzki ps. „dr Edward”

sztab

szef sztabu mjr sł. st. art. Lubosław Krzeszowski ps. „Ludwig”

oficer organizacyjny Tadeusz Sztalkop-Zarzycki ps. „Kazimierz”

1 Pułk Piechoty Praga⁷⁴

dowódca – mjr Edward Biernacki ps. „Olgierd”

I batalion – dowódca por. rez. piech. Euzebiusz Jarema ps.
„Wiśniowiecki”

1 kompania – dowódca por. Władysław Bobrowski ps. „Ura”

2 kompania – dowódca ppor. rez. piech. Bronisław Ratyński
ps. „Olszyna”

3 kompania – dowódca ppor. Staniewicz ps. „Wilk”

II batalion – dowódca por. rez. piech. Stanisław Karolewski
ps. „Lechita”

1 (4) kompania – dowódca kpr. pchor. rez. piech. Feliks Matuszkiewicz ps. „Turek”

2 (5) kompania – dowódca ppor. rez. art. Władysław Głuchowski
ps. „Boruta”

3 (6) kompania – dowódca ppor. N.N. ps. „Niewiadomski”

III batalion – dowódca kpt. zaw. piech. Zygmunt Bobrowski ps.
„Ludwik”⁷⁵

1 (7) kompania – dowódca ppor. rez. piech. Henryk Małowidzki
ps. „Ran”

2 (8) kompania – dowódca por. rez. tab. Antoni Tylko ps. „Wierzba”

3 (9) kompania detaszowana – dowódca ppor. N.N. ps. „Kos”

pluton lotniczy

pluton samochodowy

pluton saperów

⁷⁴ Stan 1 pp Praga na dzień 10 III 1942 r. wynosił 1097 żołnierzy. Zob. *Okręg Warszawa-Miasto ZWZ*, 2:52.

⁷⁵ Batalion wcielony z organizacji Grunwald.

2 Pułk Piechoty Północ⁷⁶

dowódca – mjr obs. i pil. bal. Franciszek Hynek ps. „Franek”

(I?) batalion – dowódca por. rez. Cyprian Odorkiewicz ps. „Krybar”⁷⁷

1 kompania – dowódca por. rez. piech. Marian Mokrzycki ps. „Bicz”

2 kompania – por. Zbyszko Golian ps. „Solny”

3 kompania – ppor. rez. piech. Jan Piotrowski ps. „Lewar”

(II?) batalion – por. sł. st. piech. Władysław Klęk ps. „Romański”

1 kompania – st. sierż. Antoni Pietrzak ps. „Stach”

2 kompania – ppor. Stanisław Rudowicz ps. „Brzoza”

3 kompania – ppor. Władysław Czerny ps. „Olszyna”

(III?) batalion – dowódca – por. sł. st. Władysław Skrobisz

ps. „Bogusław”

1 kompania („Powązki”) – dowódca por. Piotr Modzelewski

ps. „Piotr”

2 kompania („Ochota”) – dowódca por. rez. inż. Aleksander Profecki

ps. „Borejko”

3 kompania („Pocztą”) – dowódca por. Władysław Skrobisz

ps. „Bogusław”

3 Pułk Piechoty Południe

kpt. Józef Malinowski ps. „Kalina” „Tata”(?)

I batalion – dowódca por. rez. piech. Henryk Jaworski ps. „Wrzos”

1 kompania – dowódca ppor. rez. Stefan Matuszczyk ps. „Porawa”

2 kompania (?)

3 kompania (?)

II batalion – dowódca sierż. pchor./ppor. rez. piech. Zdzisław Łukawski

ps. „Czarny”, „Boni”, „Boruta”

1 kompania – por. Jerzy Krasnosielski ps. „Skóra”, „Jurek”

2 kompania – dowódca ppor. Jerzy Tuszewski ps. „Tur”

3 kompania – dowódca por. Mikołaj Domaradzki ps. „Jastrzębiec”(?)

III batalion⁷⁸ – dowódca – kpt. sł. st. Tadeusz Nowakowski ps. „Stefan”

1 kompania (?)

2 kompania (?)

3 kompania (?)

⁷⁶ Stan 2 pp Północ wynosił pod koniec 1941 r. ok. 800 żołnierzy. Jego dowódca, mjr Hynek, stwierdził po wojnie, że stan jednostki wynosił ok. 1500 ludzi, co wydaje się liczbą znacznie zawyżoną. Zob. CAW-WBH, Teczki Akt Personalnych, Franciszek Hynek TAP 734/61/121, Życiorys własny F. Hynka, Warszawa, 16 XII 1950 r., 16.

⁷⁷ Batalion utworzony z pododdziałów Warszawianki.

⁷⁸ Batalion wcielony z organizacji Grunwald.

detaszowana kompania „Warta”⁷⁹ – dowódca ppor. N.N. ps. „Ketling”
 detaszowana kompania „Pruszków”
 detaszowana kompania „Okęcie” – dowódca ppor. N.N.ps. „Podkowa”

Pułk Specjalny
 batalion lotniczy (?)
 batalion techniczny (?)
 batalion artylerii (?)

1 Szwadron Kawalerii (?)
 2 Szwadron Kawalerii (?)
 Pluton Żandarmerii (?)

Nr 1

*1941, grudzień 10, Warszawa – Rozkaz nr 6 Dywizji Warszawskiej OWU
 wydany przez szefa Sztabu Głównego mjr. sł. st. art. Lubosława Krzeszow-
 skiego „Ludwiga”*

Dowództwo OWU
 M.p. dn. 10 XII [19]41 [r.]

Rozkaz nr 6

Dochodzą [do] mnie meldunki, że w terenie pewne osoby działając prawdopodobnie nieświadomie lub przez niepojętą ambicję własnej organizacji, wprowadzają chaos do ogólnej pracy zakonspirowanego wojska polskiego w kraju.

Aby zapobiec złośliwym insynuacjom i plotkom stwierdzam, że:

1. Jesteśmy częścią składową zakonspirowanego wojska polskiego w kraju.
2. Dowódca Naczelny zakonspirowanego wojska polskiego w kraju jako Delegat Wodza Naczelnego, parę miesięcy temu uznał nas za zmobilizowanych, a więc jesteśmy w służbie czynnej.
3. Delegat Wojskowy Wodza Naczelnego zatwierdził „dr. Edwarda”⁸⁰ na stanowisko Dowódcy OWU.

⁷⁹ Detaszowana kompania Warta, wywodząca się z organizacji Grunwald, została wcielona do 2 pp Północ rozkazem dowódcy dywizji z dnia 1 XI 1941 r. Tym samym rozkazem wcielono do jednostki detaszowane kompanie Pruszków i Okęcie z organizacji PWON. Zob. CAW-WBH, WBBH, IX.3.85.1, Rozkaz dzienny Pułku Piechoty Wola, [Warszawa], 15 XII 1941 r., 6.

⁸⁰ Płk dypl. piech. Stanisław Edward Grodzki ps. „dr Edward”.

4. Członków OWU obowiązują jedynie i wyłącznie rozkazy „dr. Edwarda”, jako dowódcy właściwego, względnie wydawane przez organa jemu podległe.

z r. szef Sztabu Głównego
(-) „Ludwig”

Rozdzielnik:

Dowódca Dywizji,	1 Pułk Piechoty Praga, Pułk Specjalny
Sztab,	2 —” —” — Północ 1 i 2 Szwadron Kawalerii
	3 —” —” — Południe Pluton Żandarmerii

Źródło: ZŚŻ 6-XXVI OP AK, oryginał, mps.

Nr 2

1941, grudzień 12, Warszawa – Rozkaz organizacyjny L.15 z obsadą personalną 1 Pułku Piechoty Praga Dywizji Warszawskiej OWU wydany przez jego dowódcę mjr. Edwarda Biernackiego „Olgierda”

ściśle tajne
wg rozdzielnika

Dowództwo pułku „P[raga]”

L.15

Warszawa dnia 12 XII 1941 [r.]

Obsada personalna

1. Obsada pers[onalna]:

Z dniem 15 XII 1941 r. ustalą następującą obsadę pułku:

Dowództwo pułku:

Komendant pułku: mjr „Olgierd”

Zastępca: por. r[ez.] „Wiśniowiecki”⁸¹

Kwatermistrz: vacat

Adiutant pułku i insp. wyszk[olenia]: kpt. z[aw.] „Korab”⁸²

Insp. organizacyjny: ogn. z cenz. „Jerzy”⁸³

Oficer gospodarczy: por. inż. „Brodzic”

Oficer inf[ormacyjny] wyw[iadowczy]: por. lot. „Turski”⁸⁴

⁸¹ Por. rez. piech. Euzebiusz Jarema ps. „Wiśniowiecki”, „Karol”.

⁸² Kpt. sł. st. piech. Kazimierz Szalast ps. „Korab”.

⁸³ Ogn. z cenz. Tadeusz Puget ps. „Jerzy”.

⁸⁴ Antoni Kulikowski ps. „Turski”. Kwestia stopnia oficerskiego A. Turskiego budzi kontrowersje. W kampanii polskiej 1939 r. walczył jako plutonowy rezerwy, mechanik w 13 eska-drze obserwacyjnej.

Oficer broni i mat[erialów] int[endentury]: vacat
 Oficer łączności: ppor. łączn. „Bohun”⁸⁵
 Oficer sanitarny: lekarz „Marycki”

Batalion I

Komendant batalionu: por. r[ez.] „Wiśniowiecki”
 Zastępca: vacat
 Adiutant ppor. „Ostoja”
 Insp. organizacyjny: vacat
 Oficer gospodarczy: ppor. r[ez.] „Janota”⁸⁶
 [Oficer] broni i mat. int.: ppor. „Lach”
 [Oficer] łączności: sierż. z[aw.] „Bystry”⁸⁷
 [Oficer] inf[ormacyjno] wyw[iadowczy] – vacat
 [Oficer] sanitarny – vacat

Batalion II

Komendant: por. r[ez.] „Lechita”⁸⁸
 Zastępca: por. r[ez.] „Wróbel”
 Adiutant: ppor. z[aw.] „Mazur”⁸⁹
 Insp[ektor] organizacyjny: sierż. „Jaksa”
 Oficer gospodarczy: vacat
 —” — broni: por. rez. „Kujawski”⁹⁰
 —” — łączności: vacat
 —” — inf. wyw.: sierż. „Kciuk”⁹¹
 —” — sanitarny: vacat
 komendant 4 kompanii: ppor. r[ez.] „Turek”⁹²
 zastępca: ppor. rez. „Trojanowski”
 komendant 5 kompanii: ppor. r[ez.] „Boruta”⁹³
 komendant 6 kompanii: (nie podano) [ppor.] „Niewiadomski”

⁸⁵ Ppor. łącz. Piotr Makarski ps. „Bohun”.

⁸⁶ Ppor. rez. Henryk Janowicz ps. „Janota”.

⁸⁷ Sierż. zaw. Stanisław Feliszek ps. „Bystry”.

⁸⁸ Por. rez. piech. Stanisław Karolewski ps. „Lechita”.

⁸⁹ Ppor. zaw. piech. Franciszek Goerick ps. „Mazur”.

⁹⁰ Por. rez. Tadeusz Królikowski ps. „Kujawski”.

⁹¹ Sierż. Jakub Żujkiewicz ps. „Kciuk”.

⁹² Właśc. kpr. pchor. Feliks Matuszkiewicz „Turek”. Na stopień ppor. rez. piech. mianowany rozkazem dowódcy Okręgu Warszawa AK płk. dypl. A. Chruściela „Montera” nr 1210/I z dn. 12 X 1943 r. ze starszeństwem z 11 XI t.r.

⁹³ Ppor. rez. art. Władysław Głuchowski ps. „Boruta”.

Batalion III

Komendant: kpt. z[aw.] „Ludwik”⁹⁴

Zastępca: vacat

Adiutant: pchor. „Protos”⁹⁵

Insp. organizacyjny: vacat

Oficer gospodarczy: st. sierż. „Gruby”

— — broni – st. sierż. „Rębajło”

— — łączności: vacat

— — inf. wyw.: vacat

— — sanitarny: vacat

Komendant 7 kompanii: ppor. „Ran”⁹⁶

z-ca: vacat

Komendant 8 kompanii: por. „Wierzbą”⁹⁷

z-ca: ppor. „Bohun”

komendant 9 kompanii (detaszowanej): ppor. „Kos”

z-ca: vacat

Oddziały specjalne:

Komendant plut[onu] spec[jalnego] przez[naczenia]: pchor. „Szary”

Komendant sap[erów] kol[ejowych]: ppor. sap. „Ostróg”

z[astęp]ca: sierż. „Tunel”

Komendant plut[onu] zwiad[owczego]: wachm. „Konar”

Komendant plut[onu] zmotor[yzowanego]: plut. panc. „Witt”

Komendant oddz. lot[niczo]-tech[nicznego]: „Karł”

2. Przeniesienia.

Ppor. „Bohuna” przenoszę do Komendy Pułku na stanowisko ofic[era] łączn[ości] pułku z zatrzymaniem dotychczasowych obowiązków z[astęp]cy komendanta 8 kompanii.

Pchor. „Żyrafę”⁹⁸ przenoszę do Komendy Pułku do dyspozycji inspektora wyszkol[enia] pułku z zatrzymaniem dotychczasowych obowiązków w 1 kompanii.

Komendant pułku
(–) „Olgierd”
mjr

⁹⁴ Kpt. zaw. piech. Zygmunt Bobrowski ps. „Ludwik”.

⁹⁵ Pchor. Edward Linke ps. „Protos”.

⁹⁶ Ppor. rez. piech. Henryk Małowidzki ps. „Ran”.

⁹⁷ Por. rez. tab. Antoni Tylko ps. „Wierzbą”.

⁹⁸ Plut. pchor. piech. Ryszard Raczynski ps. „Żyrafa”, „Rymwid”.

Rozdzielnik

Komendant dywizji – przedstawiam
Otrzymują: d[owód]cy I, II, II baonu;
Of[icer] inf[ormacyjny] pułku;
Insp[ektor] organiz[acyjny] pułku.
Akta

Źródło: Sztandau, 6. *Obwód Armii Krajowej Praga*, 18–19⁹⁹

Nr 3

1941, grudnia 19, Warszawa – Rozkaz nr 7 Dywizji Warszawskiej OWU wydany przez szefa Sztabu Głównego mjr. sł. st. art. Lubosława Krzeszowskiego „Wiktora Nałęcz”

M.P. dn. 19 XII 1941 [r.]

Dowództwo Dywizji Warszawskiej
Sztab
Nr 1912/41 S.S.

Rozkaz nr 7

1. Dywizja Warszawska, sformowana na terenie m.st. Warszawy oraz najbliższych okolic, jest jednostką liniową stanowiącą część Siły Zbrojnej Polskiej podległej Naczelnemu Wodzowi Sił Zbrojnych Gen. [broni] W[ładysławowi] Sikorskiemu.

2. W skład Dywizji Warszawskiej wchodzi:

- a) Dowództwo Dywizji ze Sztabem,
- b) Pułk piechoty Praga,
- c) Pułk piechoty Północ,
- d) Pułk piechoty Południe,
- e) Pułk Specjalny,
- f) 2 Szwadrony kawalerii Dywizji.

3. Linie rozgraniczające tereny zakwaterowania pułków piechoty oraz ich działania.

a) Pułk Praga – Tereny m. [st.] Warszawy i najbl[izszych] okolic podmiejskich położonych na wschodnim brzegu Wisły.

b) Pułk Północ – Tereny pomiędzy Wisłą i linią kolejową Warszawa – Grodzisk, na północ od tej linii.

c) Pułk Południe – Tereny na południe od linii kolejowej Warszawa – Grodzisk i Wisła.

⁹⁹ Tu błędna data jego wydania – 12 III 1941 r.

d) Pozostałe formacje Dywizji Warszawskiej będą miały wyznaczone strefy działania oraz rejonny zakwaterowania w późniejszych fazach organizacji Dywizji.

4. Dowódcy Pułków piechoty oraz Pułku Specjalnego organizację swoich pułków (pierwsza faza) zakończą ustalając następujące ramy organizacyjne, stanowiska najważniejsze i ich obsady personalne:

a) Pułk Piechoty: Dowództwo Pułku (Dowódca, adiutant, oficer inf[ormacyjny]), kwatermistrzostwo (kwatermistrz) oraz 3 bataliony po 3 kompanie liniowe.

b) Pułk Specjalny:

1. Dowództwo Pułku (Dowódca, adiutant, oficer inf[ormacyjny])

Dowództwo Baonu Lotniczego (Dowódca, adiutant, oficer materiałowy)

Dowództwo Baonu Technicznego (jak wyżej)

Dowództwo Baonu Artylerii (jak wyżej)

Obsady personalne wymienionych stanowisk winny być jak najstaranniej przemyślane i zakończone do dnia 31 grudnia roku bieżącego.

5. Na dzień 31 XII [1941 r.] mają Dowódcy pułków zakończyć całkowicie kontrolę stanów liczebnych podległych sobie jednostek i przekazać dane do referenta organizacyjnego Sztabu Dywizji.

W tym samym terminie mają być zakończone wszelkie prace nad przemianowaniem zorganizowanych jednostek od organizacji Grom, Warszawianka i innych, które zostały przekazane dowódcom poszczególnych pułków.

Za dokładność danych ewidencyjnych co do stanów liczebnych pułków, będą odpowiedzialni Dowódcy Pułków oraz referent organizacyjny Sztabu Dywizji.

6. Dowódca Pułku Specjalnego nawiąże jak najściślejszy kontakt z Dowódcami Pułków Piechoty oraz referentem org[anizacyjnym] Sztabu Dyw[izji] celem jak najszybszego ujęcia w ewidencję specjalistów niezbędnych do sformowania poszczególnych baonów specjalnych. O wynikach meldować do dnia 10 I 1942 [r.] do Szefa Sztabu Dywizji bezpośrednio.

7. Oficerowie i szeregowi Dywizji Warszawskiej dołożą wszelkich wysiłków, aby organizowanie Dywizji Warszawskiej odbyło się składnie i szybko, w atmosferze spokoju, wzajemnego zrozumienia, bez tarć i drobnych nieporozumień, ku chwale Rzeczypospolitej oraz zadowoleniu Jej Naczelnego Wodza i Rządu.

8. Z okazji Nadchodzących Świąt Bożego Narodzenia oraz Nowego Roku składam wszystkim oficerom oraz szeregowym Dywizji żołnierskie życzenia wszelkiej pomyślności.

9. Rozkaz niniejszy przekazać do dowódców drużyn włącznie, celem odczytania wszystkim szeregowym.

z r. Szef Sztabu Dywizji
„Wiktor Nałęcz”

Nr 4

1941, grudnia 24, Warszawa – Rozkaz specjalny z okazji Świąt Bożego Narodzenia i Nowego Roku Dywizji Warszawskiej OWU wydany przez szefa Sztabu Głównego mjr. sł. st. art. Lubosława Krzeszowskiego „Ludwiga”

Dowództwo O.W.U.
M.p. dn. 24 XII [19]41 [r.]

Żołnierze

Z okazji Świąt Bożego Narodzenia i Nowego Roku składam Wam życzenia wytrwania na stanowisku, doczekania odbudowy Najjaśniejszej Rzeczypospolitej i szczęścia osobistego.

Znam nurt Waszych myśli, niepokój, rozterkę i żal, że nie dana jest Wam możliwość z bronią w rękę upomnieć się o to co nam wydarto – podobnie jak to czynią koledzy nasi poza granicami Państwa, roznosząc szeroko mężnymi czynami chwałę oręża polskiego.

Praca wasza nie jest efektywna, żmudna, nieraz ponura i trudna, ale nie mniej konieczna i pożyteczna. Pamiętać jednak musicie, że czyn zbiorowy jedynie wtedy daje żądany rezultat, gdy zespół ludzi twardych, odpornych na wszelkie przeciwności, wierzących w wspólną ideę, podporządkowany jest bez zastrzeżeń jednej woli, kierującej jego czynami. Wspomnijcie słowa ślubowania „Przysięgam wobec Boga Wszechmogącego w Trójcy Świętej Jedynego walczyć i pracować dla dobra Najjaśniejszej Rzeczypospolitej, przysięgam wierność i posłuszeństwo Rządowi Polskiemu, Naczelnemu Wodzowi...” a to was uodporni, doda sił w momentach chwilowego zwątpienia.

Ufajcie w swe siły, czystość idei, bezinteresowność kierowników Waszych. Wiedźcie, że dowództwo Wasze pomne ciężaru odpowiedzialności jakie przyjęło na swe barki, stoi czujnie na straży Waszego honoru żołnierskiego.

Szkolcie swe charaktery, wolę i wytrwałość wierząc, że wspólnie z Armią Polską walczącą na różnych frontach, osiągniemy zamierzony cel.

W dniu Wigilijnym i Nowego Roku życzymy Wodzowi Naczelnemu Generałowi Sikorskiemu by wysiłki Jego dały jak najprędzej owocne rezultaty.

z r. szef Sztabu Głównego
(-) „Ludwig”

Rozdzielnik:

Dowódca Dywizji,
Sztab,

1 Pułk Piechoty Praga Pułk Specjalny
2 — — — — — Północ 1 i 2 Szwadron Kawalerii

3 — — — — Południe

Pluton Żandarmerii

Źródło: ZŚŻ 6-XXVI OP AK, oryginał, mps.

Nr 5

1942, stycznia 5, Warszawa – Rozkaz organizacyjny L.17 dla I kursu dowódców kompanii 1 Pułku Piechoty Praga Warszawskiej Dywizji Piechoty OWU wydany przez inspektora wyszkolenia pułku kpt. sł. st. piech. Kazimierza Szalasta „Koraba”

OWU

Warsz[awska] Dyw[izja] Piech[oty]

1. Pułk Piechoty [Praga].

L.17.

Warszawa dnia 5 I 1942 [r.]

Rozkaz organizacyjny dla I kursu dowódców kompanii

I. Kierownictwo:

Kierownik kursu: „Korab”¹⁰⁰

Ofic[er] Informacyjny: „Turski”¹⁰¹

II. Wykładowcy:

„Andrzej”

„Ludwik”¹⁰²

„Sasza”

„Dr”

„Olgierd”¹⁰³

„Turski”

„Karol”¹⁰⁴

„Ostróg”

„Władysław”

„Korab”

„Stach”

„Lwowianin”

„Stefan”

III. Słuchacze kursu:

Słuchacze kursu dzielą się na dwie grupy wyszkoleniowe:

¹⁰⁰ Kpt. Kazimierz Szalast ps. „Korab”.

¹⁰¹ Antoni Kulikowski ps. „Turski”.

¹⁰² Kpt. zaw. piech. Zygmunt Bobrowski ps. „Ludwik”

¹⁰³ Mjr Edward Biernacki ps. „Olgierd”.

¹⁰⁴ Por. rez. piech. Euzebiusz Jarema ps. „Wiśniowiecki”, „Karol”.

Grupa A.

st. grupy: „Bolek”¹⁰⁵ z III baonu; „Tadeusz”¹⁰⁶ z III baonu;
 „Łowicz” z I — — „Tur”¹⁰⁷ z III — —
 „Olszyna”¹⁰⁸ z I — — „Ura”¹⁰⁹ — —
 „Pawelski”¹¹⁰ z — — „Wilk”¹¹¹ z I — —
 „Rudy” z III — —

Grupa B.

st. grupy: „Boruta”¹¹² z II baonu; „Trojanowski” z II baonu
 „Konar” z oddz. zwiad.; „Turek”¹¹³ z II — — [baonu]
 „Longin” z pułku pld.; „Witt” z oddz. sam.
 „Porawa”¹¹⁴ z — — [?]

IV. Starsi grup – obowiązki.

Obowiązki starszego grupy:

- prowadzenie dziennika grupy, w którym uwidoczniona ma być treść wykładu, podpis wykładowcy;
- ilość słuchaczy w dniu wykładu;
- sprawdzanie czy właściciel lokalu uprzedzony jest o wykładzie;
- zawiadomienie słuchaczy o miejscu wykładu.

V. Wykłady.

Grupa A: poniedziałki i czwartki od godz. 18 – 21.

Grupa B: wtorki i piątki od [godz.] 18 – 21.

VI. Miejsca wykładów.

Wykłady odbywają się w miejscu każdorazowo podanym słuchaczom grupy.

VII. Dyżury.

Nadzór na kursie w dniu wykładów:

w poniedziałki: „Karol”; we czwartki: „Korab”

¹⁰⁵ Ppor. rez. piech. Bronisław Gontarczyk ps. „Bolek”.

¹⁰⁶ Ppor. rez. piech. Aleksander Nielepkiewicz ps. „Tadeusz”.

¹⁰⁷ Ppor. rez. sap. Marcin Taszkan ps. „Tur”.

¹⁰⁸ Ppor. rez. piech. Bronisław Ratyński ps. „Olszyna”.

¹⁰⁹ Por. Władysław Bobrowski ps. „Ura”.

¹¹⁰ Paweł Jurczak ps. „Pawelski”.

¹¹¹ Ppor. Staniewicz ps. „Wilk”.

¹¹² Ppor. rez. art. Władysław Głuchowski ps. „Boruta”.

¹¹³ Kpr. pchor. Feliks Matuszkiewicz ps. „Turek”.

¹¹⁴ Ppor. rez. Stefan Matuszczyk ps. „Porawa”.

we wtorki: „Jerzy”¹¹⁵; w piątki: „Turski”

Obowiązki:

- sprawdzenie czy wykład odbywa się we właściwym czasie i miejscu;
- sprawdzenie czy wykładowca na ten dzień zawiadomiony jest o wykładzie.

Kierownik kursu

(–) „Korab”

Źródło: ZSŻ 6-XXVI OP AK, oryginał, mps.

Nr 6

1942, luty 1, Warszawa – Rozkaz wyszkoleniowy 1 Pułku Piechoty Praga Warszawskiej Dywizji Piechoty OWU wydany przez inspektora wyszkolenia pułku kpt. sł. st. piech. Kazimierza Szalasta „Koraba”.

OWU

Warsz[awska] Dyw[izja] Piech[oty]

1.p.p. [Praga]

Warszawa dnia 1 II 1942 r.

I. Szkolenie dowódców małych zespołów i przedpoborowych.

W celu skierowania myśli najniższych dowódców (drużyn, małych grup, sekcji) na drogę pracy wojskowej, d[owód]cy kompanii wyznaczać będą bezpośrednio lub za pośrednictwem dowódców plutonów, następujące tematy do pisemnego opracowania:

- a) napad na posterunek, wartę – dla d[owód]ców drużyn;
- b) napad na wartownika – dla d[owód]ców małych grup (piątek);
- c) szturm na pojedyncze zabudowania, dla d[owód]ców małych grup;
- d) szturm na kamienicę w mieście – dla d[owód]ców drużyn.

W tym celu d[owód]cy komp[anii] wybiorą np. dom Nr X przy ul. 2 lub posterunek X i rozkażą opracowanie wykonania szturmu małym oddziałom na tę kamienicę – dom – lub posterunek.

W pracy żądać planowego opracowania aż do najdrobniejszych szczegółów.

Opracowane tematy należy omówić na odprawach dowódców drużyn.

Najlepiej opracowane pod względem wojskowym zadanie należy podać d[owód]com drużyn – jako wzorowe a autora nagrodzić drobnym prezentem lub pochwałą na zebraniu dowódców drużyn.

Opracowanie powyższych tematów dać nam może nieocenioną usługę w naszych przyszłych walkach.

¹¹⁵ Ogn. z cenz. Tadeusz Puget ps. „Jerzy”.

II. Szkolenie przedpoborowych.

D[owód]cy komp[anii] zarządzają przeszkolenie wszystkich przedpoborowych w swoich kompaniach. Do prac przeszkoleniowych pociągnąć drużynowych oraz tych podoficerów w drużynach, którzy posiadają duży zasób wiadomości wojskowych i pracę tę wykonują sumiennie i realnie.

W tym celu należy w każdym plutonie a nawet drużynie utworzyć kilka grup wyszkoleniowych (zależnie od ilości nie przeszkolonych ludzi) i na każdą z grup wyznaczyć odpowiedniego instruktora.

Przeszkolenie przeprowadzić według niżej podanego programu. Ilość godzin na dany temat zależna jest od poziomu wiedzy wojsk. słuchaczy. Szczególną uwagę zechcą dowódcy komp[anii] zwrócić na młodzież szkolną (uczniów gim[nazjów], liceów i szkół technicznych), którą należy szkolić w specjalnych grupach wyszkoleniowych. W pracy wyszkoleniowej posługiwać się wszelkimi posiadanymi podręcznikami. Wszystkich nowo przybyłych przedpoborowych należy natychmiast po zaprzysiężeniu przeszkolić.

III. Program.

L.1. – 1 godz.

Krótki opis kb i kbk m. 98. Sposób ładowania. Zamykanie zamka. Otwieranie. Wyjmowanie i wkładanie zamka. Zabezpieczenie. Sposoby konserwacji i czyszczenia.

L.2. – 30 min.

Opis granatu. Sposób użycia. Rzucanie granatów w poszczególnych działaniach bojowych. Z za węgła, z okopu, z okna, z leja (w walkach ulicznych).

L.3. – 1 godz.

Nauka celowania z kbk. Opis techniczny przyrządów celowniczych (z tablic, ilustracji). Sposób celowania do różnych celów w terenie. Sposób celowania do różnych celów ruchomych (biegnący, czołg). Nauka ściągania spustu. Wyjaśnić szczegółowo – branie pierwszego oporu. II. opór języka spustowego.

L.4. – 30 min.

Walka z czołgiem. Sposób strzelania z kb. Rzucanie granatów – butelki z benzyną. Podkładanie min.

L.5. – 30 min.

Budowa wnątku [!] strzeleckiego, rowu dla kłęczącego, stojącego (narysować).

L.6. – 30 min.

Rozpoznanie samolotów. Sposób strzelania z rkm, kbk, ogień zespołowy do samolotów (drużyna, plutonem).

L.7. – 30 min.

Nauka maskowania własnego stanowiska przed obserwacją naziemną i lotniczą. Podać sposoby.

L.8. – 30 min.

O.P.L. czynna i bierna – podać sposoby.

L.9. – 30 min.

Sposoby walki z kawalerią – ugrupowanie, wybór miejsc do walki. Zaskoczenie kawalerii.

L.10. – 30 min.

Obowiązki wartownika na posterunku. Sposób użycia broni.

L.11. – 1 godz.

Obowiązki czujki. Sposób obserwacji. Przekazanie meldunków.

L.12. – 30 min.

Służba na placówce.

L.13. – 30 min.

Praca gońca w terenie – sposoby poruszania się w terenie, wyszukiwanie dowódcy, do którego goniec niesie meldunek.

L.14. – 30 min.

Szperacz – praca w terenie. Obowiązki.

L.15. – 30 min.

Praca patrolu. Rozpoznanie terenu. Obserwacja. Zbieranie wiadomości.

L.16. – 30 min.

Zachowanie się wobec jeńca. Sposób konwojowania.

L.17. – 1 godz.

Pojedynczy żołnierz w walce ulicznej. Sposoby przenikania terenu. Walka. Natarcie.

L.18. – 1 godz.

Pojedynczy żołnierz w walce ulicznej w obronie.

L.19. – 30 min.

Nauka orientacji w terenie. Strony świata, w dzień i w nocy.

L.20. – 30 min.

Użycie opatrunku osobistego. Sposób zachowania się wobec rannego.

L.21. – 30 min.

Sposoby posuwania się w terenie w ogniu n[ie]p[rzyjacie]lskiej artylerii, ckm.

L.22. – 30 min.

Przeprawa patrolu przez rzekę. Podać sposoby.

L.23. – 1 godz.

Napad na posterunek. Obmyślenie i przygotowanie planu. Wyznaczenie funkcji ludziom. Czas wykonania.

L.24. – 1 godz.

Wykonanie napadu na pojedynczy dom. Przygotowanie planu.

Inspektor Wyszkożenia Pułku
(–) „Korab”

Rozdzielnik:

D[owód]cy komp[anii] i oddz[iału] spec[jalnego]

Źródło: ZŚŻ 6-XXVI OP AK, oryginał, mps.

Nr 7

1942, lutego 6, Warszawa – Rozkaz L.18 1 Pułku Piechoty Praga Warszawskiej Dywizji Piechoty OWU wydany przez jego dowódcę mjr. Edwarda Biernackiego „Olgierda”

O.W.U.

Warsz[awska] Dyw[izja] Piech[oty]

1 pułk piechoty [Praga]

L.18.

Warszawa dnia 6 II 1942 [r.]

1. Awanse.

Z dniem 1 II 1942 r. w uzasadnieniu za ofiarną i wytrwałą pracę awansuję do stopnia:

kaprała:

st. strzel. „Karfa” z oddz[iału] tech[niczno]-lotniczego

st. strzel. „Krzyka” — — — — — [z oddziału

techniczno-lotniczego]

st. strzel. „Żywca” — — — — — [z oddziału

techniczno-lotniczego]

st. strzel. „Zygmunta I” („Wir”) z oddz[iału] sap[erów] kol[ejowych]

2. Wyznaczenie.

W uzupełnieniu rozkazu pułku L.15 (obsada personalna) z dnia 12 XII 1941 r. kol[egę] „Turskiego”¹¹⁶ (jako organizatora) wyznaczam komendantem oddziałów technicznych.

W skład oddziałów technicznych wchodzi:

oddział techniczno lotniczy – k[o]m[en]d[an]t kpr. „Karfa”

oddział samochodowy – k[o]m[en]d[an]t plut. „Witt”

oddział sap[erów] kol[ejowych] – k[o]m[en]d[an]t „Tunel”

– ppor. [rez.] łącz. „Gromicza”¹¹⁷ wyznaczam oficerem łączn[ości] pułku.

Z[astę]pą ppor. łącz. „Bohuna”¹¹⁸ z 8 komp[anii] strzel[eckiej].

¹¹⁶ Antoni Kulikowski ps. „Turski”.

¹¹⁷ Ppor. rez. łączn. Wiktor Urban ps. „Gromicz”.

¹¹⁸ Ppor. łącz. Piotr Makarski ps. „Bohun”.

3. Zaprzysiężenie i przydział.

W dniu 11 I 1942 r. zostali zaprzysiężeni i wcieleni do stanu pułku: bombardier „Sęk”, kpr. sap. sam. „Flora”, przedpoborowy „Kora”, kpr. br. panc. „Młot” i plut. b[at.]. m. kol. „Marcel”.

Wymienionych przydzielam do oddziału saperów kolejowych.

W dniu 13 I 1942 r. został wcielony do stanu pułku:

pluton „K” w składzie:

d[owód]ca st. sierż. piech. „Sęp”

z[astęp]ca sierż. piech. „Kalina”

oraz: 1 sierż. piech., 1 pchor. piech., 3 kpr. piech. i 20 szeregowych.

Pluton „K” przydzielam do II baonu, do 5 komp[anii] „Boruty”¹¹⁹.

Pluton „K” przekaże d[owód]cy komp[anii] d[owód]ca I baonu „Karol”¹²⁰.

4. Powołanie na kurs.

Na kurs dowódców kompanii zostali dodatkowo powołani:

por. art. „Gabriel”¹²¹ z III baonu

i ppor. piech. „Niewiadomski” z II baonu.

5. Rozdział kierowców pojazdów mech.

Dowódcy komp[anii] rozdziela (lub przewidzą przydział) kierowców pojazdów mechanicznych (szoferów będących w stanie kompanii do wszystkich drużyn kompanii).

Rozdział kierowców pojazdów mechanicznych, należy tak uregulować, by każda drużyna posiadała w przyszłości przynajmniej 1 – 2 kierowców a pluton 3 – 5.

Jako kierowców należy uważać wszystkich żołnierzy umiających prowadzić pojazdy mechaniczne bez względu na specjalność wojskową (np. kapral art. – zawód cywilny szofer).

6. Zaprzysiężenie.

Przysięgę (ślubowanie) od nowo dokooptowanych szeregowych odbiera zawsze dowódca kompanii (oficer) w obecności dowódcy drużyny i plutonu, którzy do przysięgi szeregowych świeżo dokooptowanych d[owód]cy komp. przedstawili.

Przysięgę od oficerów odbiera dowódca baonu. Dzień przysięgi i sama przysięga ma być uroczystością danego pododdziału.

Przysięgę należy odbierać według następującego tekstu:

¹¹⁹ Ppor. rez. art. Władysław Głuchowski ps. „Boruta”.

¹²⁰ Por. rez. piech. Euzebiusz Jarema ps. „Wiśniowiecki”, „Karol”.

¹²¹ Por. rez. art. Ludwik Fornelski ps. „Gabriel”, „Gabryel”.

„Ślubuję wierną i ofiarną służbę Ojczyźnie mej Polsce, posłuszeństwo Naczelnemu Wodzowi i wszystkim przełożonym, ściśle wykonywanie otrzymanych rozkazów oraz zachowanie ich w zupełnej tajemnicy.

Tak mi dopomóż Bóg i Święta Syna Jego męka.

Wiadomem[!] mi jest, że za zdradę tajemnic wojskowych i organizacyjnych czeka mię[!] kara śmierci”.

Komendant pułku
(-) „Olgierd”
mjr

Rozdzielnik:

D[owód]ca dywizji – przedstawia
otrzymują:
d[owód]ca I., II., III baonu;
d[owód]ca oddziałów spec[jalnego];
Ofic[er] organizacyjny.
Akta

Źródło: ZŚŻ 6-XXVI OP AK, oryginał, mps.

Nr 8

1942, lutego 6, Warszawa – Rozkaz L.20 1 Pułku Piechoty Praga Warszawskiej Dywizji Piechoty OWU wydany przez jego dowódcę mjr. Edwarda Bierackiego „Olgierda”

OWU

Warsz[awska] Dyw[izja] Piech[oty]

1 pułk piech[oty]

L.20.

Warszawa dnia 1 II 1942 [r.]

1. Urlopy.

Komendantowi oddz[iału] spec[jalnego] i of[icerowi] inf[ormacyjnemu] pułku „Turskiemu”¹²² udzielam urlopu od dnia 15 II 1942 [r.] aż do dalszych zarządzeń.

Of[icerem] inf[ormacyjnym] pułku wyznaczam na czas urlopu kol. „Turskiego” ppor. „Ostroga”.

Czynności komendanta oddz[iału] spec[jalnego] obejmie tymczasowo plut. br. panc. „Witt”.

¹²² Antoni Kulikowski ps. „Turski”.

Dowódcy III baonu kpt. „Ludwikowi”¹²³ udzielam urlopu od dnia 18 II [19]42 r. do dnia 26 II [19]42 r.

Zastępstwo na czas urlopu obejmie ppor. „Ran”¹²⁴.

2. Przydział.

Z dniem 10 II [19]42 r. wcielam do stanu pułku i przydzielam do 3 komp[anii]:

st. sierż. zaw. piech. – „Angora”

plut. piech. – „Kwaka” Antoni

—” —” — — „Grzelkę” Aleks.

—” —” — — „Okragłego” Karola

—” —” — — „Małego” Stanisł[awa]

kpr. —” — — „Kuryło” Ludwik

kpr. —” — — „Odrowąza” Antoni

kpr. —” — — „Orzeł” Mieczysław oraz

4 starszych strz[elców] i 11 strzelców

3. Podawanie stanów.

Dla uniknięcia pomyłek i podwójnego liczenia, nowo dokooptowanych wykazywać w stanie kompanii dopiero po ogłoszeniu ich przydziału w rozkazie pułku, po poprzednim podaniu ilościowego stanu w rubryce „przybyło” w meldunku stanu.

We wniosku do rozkazu pułku – podać stan szczegółowy wraz z wykazaniem stopnia i specjalności.

4. Sprawozdania miesięczne.

D[owód]cy baonów przedstawiać mi będą na odprawach pułkowych ustne sprawozdania ze stanu pracy w kompaniach:

a) ilość odbytych zebrań w każdej kompanii,

b) przerobione tematy ćwiczeń,

c) wykłady wiedzy ogólnej,

d) stan obecnych na zebraniu.

5. Ochrona tajemnicy.

Zabraniam prowadzenia wszelkich rozmów na temat pracy organizacyjnej i wyszkoleniowej poza lokalem zebraniowym, a tym bardziej zaznajamiania osób niebiorących udziału w wyżej wymienionych pracach. Nadmierne gadulstwo prowadzi zawsze do dekonspiracji i niepotrzebnych ofiar życia jednostek bardzo wartościowych dla pracy niepodległościowej.

¹²³ Kpt. zaw. piech. Zygmunt Bobrowski ps. „Ludwik”.

¹²⁴ Ppor. rez. piech. Henryk Małowidzki ps. „Ran”.

6. Zastępcy dowódców.

W wypadku wyjazdu, choroby lub niemożności przybycia jakiegokolwiek dowódcy (komendanta) oddziału należy zawsze wyznaczyć i pozostawić zastępcę (w wypadku braku stałego zastępcy), zaznajomionego ze stanem ilościowym oraz stanem prac organizacyjnych lub wyszkoleniowych.

Nie chcę na przyszłość spotkać takiego wypadku by praca ucierpiała skutkiem wyjazdu d[owód]cy komp. lub d[owód]cy plutonu.

Warunki życiowe są dziś jak wiemy b. ciężkie, ale ciągłość naszej pracy musi się odbywać zawsze – to jest nasz obowiązek.

Każdy dowódca (komendant) musi mieć swego zastępcę, jest to nakazem chwili dzisiejszej.

7. Przechowywanie rozkazów.

Zabraniam przechowywania i gromadzenia rozkazów, planów i O[rdr]e de B[ataille] oddziałów przez wszystkich dowódców i w ich mieszkaniach.

Wszelkie rozkazy należy przechowywać poza własnym mieszkaniem u osób w tym celu wybranych.

8. Uregulowanie ilości zebrań.

Dowódcy baonów i d[owód]ca oddz[iału] spec[jalnego] uregulują ilość i stan odpraw w swych pododdziałach.

Stwierdziłem, że niektóre pododdziały robią wiele zebrań bez istotnej potrzeby.

Zebrań (odpraw) należy zarządzać wtedy, kiedy zachodzi tego specjalna potrzeba, a czas odprawy i ilość omówionych zagadnień należy wykorzystać do maximum.

9. Utworzenie funduszków kompanii.

D[owód]cy kompanii utworzą w miarę możliwości kompanijne fundusze pieniężne.

Fundusz kompanijny może powstać z dobrowolnych ofiar lub składek. W żadnym wypadku nie należy ściągać składek od żołnierzy danego pododdziału.

Funduszem kompanijnym zarządza i dysponuje komisja funduszowa.

Przewodniczącym komisji jest zawsze dowódca (komendant) kompanii.

W skład komisji wchodzi 3 członków wybranych z pośród dowódców plutonów lub drużynowych.

Fundusz jest i pozostaje własnością kompanii. Celem funduszków kompanijnych zostaną ustalone osobnym rozkazem.

10. Korespondencja.

Wszelkie wykazy, meldunki nadsyłać należy mi pisane atramentem i co najmniej na ćwiartce papieru – innych meldunków przyjmować nie będę.

11. Wnioski awansowe.

Wnioski awansowe należy nadsyłać tylko na moje zarządzenie, które zostanie podane każdorazowo w rozkazie pułku, według następującego wzoru:

Wniosek awansowy: np.						
Lp.	Stopień	Rodzaj broni	Pseudonim	Awans do stopnia	Szczegółowe umotywowanie wniosku	Uwagi
1	kpr.	piech.	„Lech”	plutonowego	Pracuje w kompanii od 1 II 1940 r. Zorganizował drużynę. Osiągnął b. dobre wyniki w pracy organizacyjnej i wyszkolenia drużyny	
2	strz.	piech.	„Ikar”	st. strzelca	Za zasługi i osobistą odwagę jako łącznik oddziału	

Wniosek awansowy musi być podpisany przez dowódcę komp. i zatwierdzenia przez dowódcę baonu.

12. Zapoznanie z artykułem.

Polecam dowódcom komp. zapoznanie jak największej ilości żołnierzy z artykułem „Butelki zapalające” pisma „Żołnierz Polski” nr 2 z miesiąca lutego.

Wiadomości z tego artykułu oddać nam mogą w przyszłości dużą pomoc w specjalnych warunkach walki.

Wszelkich ćwiczeń praktycznych w tym kierunku na razie jednak nie przeprowadzać.

Komendant pułku
(–) „Olgierd”
mjr

Rozdzielnik:

D[owód]ca dywizji – przedstawia
otrzymują:
d[owód]ca I., II., III baonu;
d[owód]ca oddziałów spec[jalnego];
ofic[er] organizacyjny.
Akta

Źródło: ZŚŻ 6-XXVI OP AK, oryginał, mps.

Bibliografia

Archiwalia

Archiwum Akt Nowych w Warszawie
Armia Krajowa
Akta Jana Rzepeckiego
Archiwum Studium Polski Podziemnej w Londynie
Komisja Weryfikacyjna
Relacje
Centralne Archiwum Wojskowe Wojskowego Biura Historycznego w Warszawie
Teczki Akt Personalnych
Zbiory Wojskowego Biura Badań Historycznych
Zbiory Specjalne Muzeum Powstania Warszawskiego w Warszawie
Dokumenty, relacje i opracowania
Zbiory Środowiska Żołnierzy 6-XXVI Obwodu Praga AK
Dokumenty Organizacji Wojskowej „Wilki” i „Unia”

Źródła drukowane

Chmielarz, Andrzej, Grzegorz Jasiński, i Andrzej Krzysztof Kunert, oprac. nauk.
Armia Krajowa 1939–1945. Wybór źródeł. Warszawa: Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej; Londyn: Studium Polski Podziemnej, 2013.
Olczak, Mariusz, i Marek Strok, wstęp i oprac. *Okręg Warszawa-Miasto ZWZ i Okręg Warszawski ZWZ-AK. Dokumenty 1940–1943. Archiwum „Drapacza” ze Skrzynki „Ali”*. T. 2. Warszawa: Agencja Wydawnicza Egros, 2018.
Suchcitz, Andrzej, Tadeusz Pełczyński, Łukasz Kamiński, i Waldemar Grabowski, red. *Armia Krajowa w dokumentach 1939–1945*. T. 1. Cz. 2, *Wrzesień 1939 – Czerwiec 1941*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu; Londyn: Studium Polski Podziemnej, 2015.

Wspomnienia

Hoppe, Jan. *Wspomnienia, przyczynki, refleksje*. Londyn: Odnova, 1972.

- Łukawski, Zdzisław. *Pozycje bez okopów. Epizody z lat 1939–1944*. Warszawa: „Książka i Wiedza”, 1971.
- Nietyksza, Bronisław. *Nadzieje, złudzenia, rzeczywistość. Wspomnienia z lat 1912–1945*. T. 1. Warszawa: Ośrodek Dokumentacji i Studiów Społecznych, 1985.
- Piotrowski, Jan. *Jak zdobyć Kościół św. Krzyża i Komendę Policji? Wspomnienia dowódcy kompanii „Lewar”. Powstanie Warszawskie 1944 w kwartale ulic: Mazowiecka – Traugutta – Krakowskie Przedmieście – Świętokrzyska*. Red. i oprac. Jacek Bąk. Warszawa: Mediart, 1994.

Opracowania i słowniki

- Bartelski, Lesław Marian. *Mokotów 1944*. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1986.
- Bartelski, Lesław Marian. *Praga, „Warszawskie Termopile 1944”*. Warszawa: Askon, 2002.
- Hańderek, Marek. *Unia 1940–1948. Dzieje zapomnianego ruchu ideowego*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, 2019.
- Jasiński, Grzegorz. *Żoliborz 1944. Dzieje militarne II Obwodu Okręgu Warszawa AK w Powstaniu Warszawskim*. Pruszków: Oficyna Wydawnicza „Ajaks”, 2009.
- Kozak, Zygmunt, Zbigniew Moszumański, i Jacek Emil Szczepański. *Podpułkownik Franciszek Hynek (1897–1958)*. Pruszków: Oficyna Wydawnicza „Ajaks”, 2008.
- Kunert, Andrzej Krzysztof. *Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej*. T. 1. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1987.
- Kunert, Andrzej Krzysztof. *Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej*. T. 3. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1991.
- Kunert, Andrzej Krzysztof. *Ilustrowany przewodnik po Polsce podziemnej 1939–1945*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN, 1996.
- Michelis, Adam de, i Alicja Rudniewska. *Pod rozkazami „Konrada”. Pierwsza monografia III Zgrupowania Obwodu Warszawskiego AK*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Volumen”, 1993.
- Ney-Krwawicz, Marek, i Zbigniew Siemaszko. *Bojowe sztandary i proporce Armii Krajowej*. Warszawa: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1991.
- Nietyksza, Bronisław. „Warszawianka”. W *Warszawa lat wojny i okupacji: 1939–1944*. Z. 2, 299–318. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1972.
- Rosłonec, Włodzimierz. *Grupa „Krybar”. Powiśle 1944*. Warszawa: Instytut Wydawniczy PAX, 1989.
- Satora, Kazimierz. *Podziemne zbrojownie polskie 1939–1944*. Warszawa: „Bellona”, 2001.
- Sieniewicz, Konrad. *Wspomnienia polityczne 1939–1945. Ku jakiej Polsce szliśmy*. Katowice: Wydawnictwo Unia, 2012.
- Skwara, Jerzy. „«Unia» – konspiracyjna organizacja społeczna, kulturalna, polityczna i wojskowa”. *Znaki Nowych czasów* 10 (2004): 105–117.
- Szoldrska, Halszka. *Lotnictwo Podziemia czyli dzieje Wydziału Lotniczego KG AK*. Warszawa: Wydawnictwo Komunikacji i Łączności, 1986.
- Sztandau, Henryk. 6. *Obwód Armii Krajowej Praga*. Warszawa: Wydawnictwo „Trio”, 2010.

- Wawrzyński, Mirosław. *Bronisław Chajęcki – nieznany bohater Warszawy i Pruszkowa*. Pruszków: Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna im. Henryka Sienkiewicza, 2009.
- Wawrzyński, Mirosław. „Człowiek, obywatel, patriota – Bronisław Chajęcki (1902–1953)”. *Niepodległość i Pamięć* 14, 1 (25) (2007): 89–129.
- Wojciechowski, Zbigniew. „Źródła do dziejów wojen i wojskowości polskiej w Zbiorach Specjalnych Wojskowego Biura Badań Historycznych”. W *VII Ogólnopolskie Forum Historyków Wojskowości, Źródła w badaniach historii wojskowej*. Red. Kazimierz Pindel, 510–526. Toruń: Wydawnictwo „Adam Marszałek”, 2004.
- Wroniszewski, Józef Kazimierz. *IV Obwód Armii Krajowej Ochota – Okręg Warszawa*. Warszawa: Wydawnictwo „LAM”, 1997.
- Zarzycki, Tadeusz. *Pierwszy i ostatni dzień*. Londyn: Wydawnictwo Veritas, 1974.

Prace nieopublikowane

- Stróżyk, Radosław. *Słownik biograficzny konspiracji warszawsko-praskiej 1939–1944*. Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej. Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, 2025 (w druku).

STRESZCZENIE

Radosław Stróżyk, Dokumenty Dywizji Warszawskiej Organizacji Wojskowej Unia z przełomu 1941 i 1942 r.

Dywizja Warszawska Organizacji Wojskowej Unia (OWU) funkcjonowała od października/listopada 1941 r. do marca 1942 r. Stanowiła formację zbrojną powstałego w pierwszej połowie 1940 r. ruchu unijnego. W jej składzie znalazły się oddziały wojskowe Warszawianki, Grunwaldu i Organizacji Wojskowej „Wilki”. Niniejszy artykuł zawiera dokumenty wytworzone przez jej dowództwo i jedną z jednostek – 1 Pułku Piechoty „Praga”. Dzięki nim poznać możemy ogólną strukturę organizacyjną związku i wchodzących w jej skład oddziałów. Publikowane dokumenty ukazują również główne kierunki działalności, zwłaszcza szkolenie, które prowadzone miało być w kierunku przygotowania do walk ulicznych w przyszłym powstaniu.

Słowa kluczowe: konspiracja niepodległościowa w II wojnie światowej, Dywizja Warszawska Organizacji Wojskowej Unia, Warszawianka, Grunwald, Organizacja Wojskowa „Wilki”

SUMMARY

Radosław Stróżyk—Documents of the Warsaw Division of the Military Organization *Unia* from Late 1941 and Early 1942

The Warsaw Division of the Military Organization *Unia* (OWU) operated from October/November 1941 until March 1942. It was the armed formation of the *Unia* movement, which emerged in the first half of 1940. The division included

military units from *Warszawianka*, *Grunwald*, and the Military Organization “*Wilki*”. This article features documents produced by the division’s command and by one of its units—the 1st Infantry Regiment “Praga”. These sources provide insight into the general organizational structure of the group and its constituent units. The published documents also highlight the main areas of activity, with particular emphasis on training preparing for street fighting in case of an uprising.

Keywords: independence underground during World War II, Warsaw Division of the Military Organization *Unia*, *Warszawianka*, *Grunwald*, Military Organization “*Wilki*”

ZUSAMMENFASSUNG

Radosław Stróżyk, Dokumente der Warschauer Division der Militärorganisation *Unia* aus der Wende von 1941 und 1942

Die Warschauer Division der militärischen Organisation *Unia* (OWU) war von Oktober/November 1941 bis März 1942 tätig und bildete die bewaffnete Formation der *Unia*-Bewegung, die in der ersten Hälfte des Jahres 1940 gegründet wurde. Sie umfasste militärische Einheiten der *Warszawianka*, *Grunwald* und der Militärorganisation „*Wilki*”. Dieser Artikel enthält Dokumente, die von ihrem Kommando und einer ihrer Einheiten - dem 1. Infanterieregiment „Praga” - erstellt wurden. Sie geben Aufschluss über die allgemeine Organisationsstruktur des Verbandes und die darin zusammengefassten Einheiten. Die veröffentlichten Dokumente zeigen auch die Hauptrichtungen der Aktivitäten, insbesondere die Ausbildung, die zur Vorbereitung auf den Straßenkampf im zukünftigen Aufstand durchgeführt werden sollte.

Schlüsselwörter: Unabhängigkeitsuntergrund im Zweiten Weltkrieg, Warschauer Abteilung der Militärischen Organisation *Unia*, *Warszawianka*, *Grunwald* und Militärische Organisation „*Wilki*”